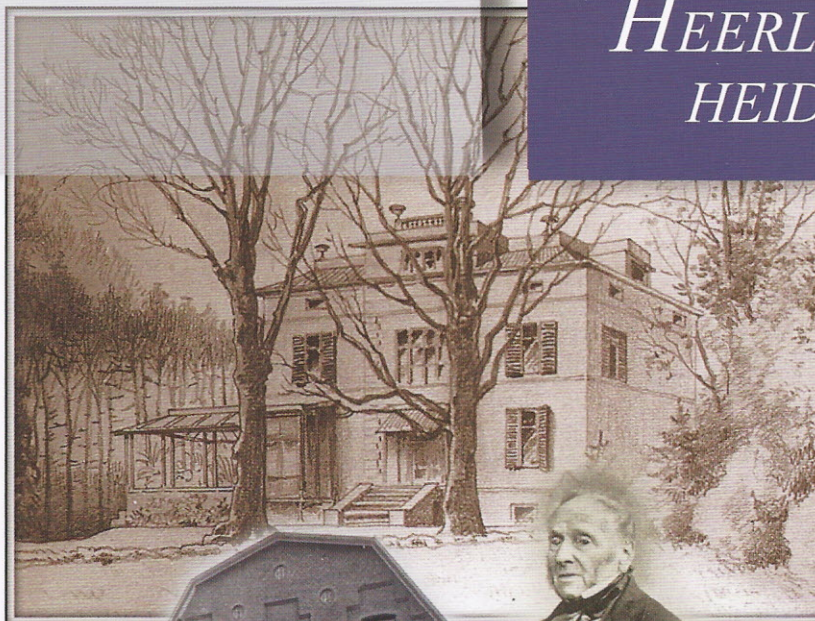

*DE LOKALE GESCHIEDENIS
VAN DE GEMEENTEN RHEDEN EN ROZENDAAL*

*Jaargang 59
Nummer 178
Maart 2013*

*AMBT
&
HEERLIJK
HEID*

Oudheidkundige Kring RHEDEN-ROZENDAAL

Doelstelling

De Oudheidkundige Kring Rheden-Rozendaal is opgericht 11 januari 1954 en heeft zich ten doel gesteld:

De bevordering van de kennis van de geschiedenis van land en volk van de Veluwezoom, in het bijzonder van de gemeenten Rheden en Rozendaal. De Vereniging tracht dit doel te bereiken door het houden van lezingen en exposities, het bewaren van historische voorwerpen en door het bevorderen van plaatselijk onderzoek op historisch gebied alsmede door steun van en samenwerking met instellingen, stichtingen en verenigingen die een soortgelijk doel nastreven.

Activiteiten

Het archief van de Kring wordt bewaard in het Gelders Archief Arnhem en omvat een grote verzameling boeken, dia's, foto's en andere voorwerpen. In overleg zijn deze archiefstukken voor eenieder te raadplegen.

Vier maal per jaar wordt er een lezing gehouden door een deskundige, die een interessant onderwerp belicht. In de zomer en de winter wordt voor de leden een excursie georganiseerd. Het eigen periodiek verschijnt per kwartaal, waarin onderwerpen behandeld worden die een raakvlak hebben met zowel de lokale als regionale geschiedenis. De kring heeft ook een inspirerende website die pro-actief beheerd wordt.

De kring is aangesloten bij het Gelders Erfgoed.

Alle rechten voorbehouden.

Niets uit deze uitgave mag worden vervoelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever

Bestuur

Voorzitter

J. Wunderink 026-3617023
correspondentie via secretaris
of via d.wunderink@chello.nl

Secretaris

G.J. Vlutters 026-3618191
g.j.vlutters@upcmail.nl
secretaris@oudheidkundigekring.nl

Penningmeester en ledenadministratie

W.G. van den Beukel 0313-414281
wgvdbelukel@upcmail.nl

Bestuursleden

E. Olde Rikkert 026-3646618
e.olderikkert@planet.nl

J.W.M. Jansen 0313-416884
jan.jansen46@planet.nl

Th. Korevaar 0313-415490
th.korevaar@hotmail.com

M. Idema 026-3613242
imartin@xs4all.nl

Website

www.oudheidkundigekring.nl

Webmaster

G. de Jong 026-4954780
gerrit.dejong@chello.nl

Uitgave Oudheidkundige Kring :
Ambt & Heerlijkheid
verschijnt 4 keer per jaar.

Dit is nummer 178, maart 2013
ISSN 1384-3362

Redactie Ambt en Heerlijkheid

J.W.M. Jansen, red. voorzitter
jan.jansen46@planet.nl

D. Bosveld, eindredacteur
026-4951303
dick@jotti.org

F. Burgers
fineke.burgers@chello.nl

M.C.A.P. Brekelmans-Roelofs
hildebrekelmans@upcmail.nl

P.J. den Boer-Pinxter
nellekepinxter@chello.nl

W.M.J. de Wit
walter.dewit45@googlemail.com

Redactieadres

D. Bosveld
Waardweg 12
6991 VB Rheden

Abonnement

In combinatie met het lidmaatschap van de Oudheidkundige Kring
Abonnement € 23,- per jaar.

Bankrekening

556713591 Oudheidkundige Kring Rheden
De Steeg

Losse nummers € 4,25 per stuk
Te verkrijgen bij: Jansen & De Feijter en
Bruna te Velp, Read Shop te Rheden en
Bruna te Dieren.

Vormgeving

pagina's 2 t/m 13 Peter Kamper
overige pagina's Mirjam Zweers

Druk Nextprint Rosmalen

Inhoud

- 1 *Inhoud en woord van de redactie*
- 2 *Het verblijf van koningin
Anna Paulowna op kasteel Biljoen
(deel 1)
Paul Rem*
- 7 *Dalstein (deel 2)
Nettie Dekker en
Elis Duringhof-Gerritsen*
- 14 *Rhedense Canon
Dick Bosveld*
- 16 *Momunment Egmondstraat
Anita Matser en Theo van der Hoeven*
- 20 *De Oude Mul
Dick Bosveld*
- 22 *Everdina Meijerman
Willem Meijerman*
- 27 *Heiderust
Adriane Colenbrander*
- 33 *Bestuursmededelingen*

Van de redactie

Aflevering 178 van *Ambt en Heerlijkheid* ligt voor u, en biedt een scala aan onderwerpen. Allereerst het artikel van Anita Matser en Theo van der Hoeven over het herdenkingsmonument aan de Egmondstraat in Velp, dat verwijst naar de bevrijding op 16 april 1945. De tweede wereldoorlog is tot op de dag van vandaag een onderwerp dat sterk leeft bij de bevolking. Dat bleek nog eens op 19 december 2012 in het gemeentehuis in De Steeg, waar burgemeester Petra van Wingerden het startschot loste voor de digitale canon van de zeven dorpen. Niet toevallig koos ze hiervoor de periode 1940-1945. Een beschrijving van deze memorabele gebeurtenis vindt u in deze uitgave. Willem Meijerman is verantwoordelijk voor de bijdrage over het leven van ongehuwd moeder Everdina Meijerman. Ellecom komt aan bod met de tweede en laatste aflevering over buitenplaats Dalstein. Nettie Dekker en Elis Duringhof-Gerritsen ontrafelden de historie. In het kader van het 100-jarig bestaan van begraafplaats Heiderust schreef Adriane Colenbrander de eerste van een reeks afleveringen. Bijzonder verheugd zijn we met een fraaie bijdrage van Paul Rem. De conservator van Paleis Het Loo gaf toestemming om een artikel over het verblijf van koningin Anna Paulowna op kasteel Biljoen te publiceren. Dit verhaal werd oorspronkelijk geschreven voor het Jaarboek Oranje Nassau 2012. Ten slotte de opkomst en ondergang van meel- en graanbedrijf De Oude Mul in Rheden, dat in 1962 de deuren sloot. Het bedrijf heeft in de eerste helft van de vorige eeuw een grote stempel gedrukt op de ontwikkeling van het dorp. De geschiedenis tekende ik in 2003 op uit de mond van de toen 83-jarige Hans van Zadelhoff. Al met al genoeg redenen om deze uitgave van *Ambt en Heerlijkheid* in te kijken. De redactie wenst u veel leesplezier.

Dick Bosveld

Inleiding

Frank Keverling Buisman, lid van de Kring, maakte ons er op attent dat er een interessant artikel stond in het Jaarboek Oranje Nassau 2012 over het verblijf van Anna Paulowna op kasteel Biljoen. Wij hebben de redactie van dat blad en de schrijver Paul Rem, conservator bij Paleis het Loo, bereid gevonden om het artikel ook in *Ambt en Heerlijkheid* te publiceren. Omdat het een groot artikel is, zullen wij het in twee delen aanbieden. Deze keer iets over kasteel Biljoen waar Anna Paulowna na de dood van haar man haar intrek nam. Volgende keer gaat het over het gereed maken van kasteel Biljoen voor het verblijf van Anna Paulowna en haar vertrek naar Paleis Soestdijk.

Paul Rem

Het verblijf van koningin Anna Paulowna op kasteel Biljoen in Gelderland, 1849-1850

deel 1

Na de dood van koning Willem II besloot zijn weduwe, koningin Anna Paulowna, voor lange tijd Den Haag te verlaten. In de zomer van 1849 vestigde zij zich voor een jaar op kasteel Biljoen in het Gelderse Velp. Daarna verliet zij Biljoen weer, om voortaan, gedurende de zomermaanden, verblijf te houden op Paleis Soestdijk. Aan de hand van rekeningen en mededelingen van personen uit de omgeving van de koningin-weduwe kan, zij het fragmentarisch, een beeld worden geschetst van de kortstondige retraite van Anna Paulowna op Biljoen.

Jan Adam Kruseman, *Koningin-weduwe Anna Paulowna bij het borstbeeld van koning Willem II*, olieverf op doek, 1852. Stichting Historische Verzamelingen van het Huis Oranje-Nassau.

De koningin-weduwe verlaat Den Haag

Kort na het plotselinge overlijden van koning Willem II op 17 maart 1849, nam koningin-weduwe Anna Paulowna (1795-1865) het besluit hun Haagse lievelingspaleis aan de Kneuterdijk te verlaten, omdat zij meende dat de herinneringen aan de gelukkige jaren naast de koning haar teveel zouden worden. Aanvankelijk vestigde zij zich op Boschlust in het Bezuidenhout, het

paleis van haar in 1848 overleden zoon Alexander. De jonge prins had er slechts vier jaar gewoond. In 1844 had hij de classicistische villa gekocht, die de oud-gouverneur-generaal Johannes graaf van den Bosch omstreeks 1840 had laten bouwen. Na de vroegtijdige dood van de prins was het paleis aan Anna Paulowna toegevalen.¹ Op 18 mei 1849 schreef koningin Sophie aan haar vriendin Lady Malet, dat de koningin-moeder die dag Den Haag had verlaten om zich af te zonderen op een kasteel in Gelderland.² In werkelijkheid maakte Anna Paulowna vanaf die dag een wekenlange tussenstop in het hotel Belle-Vue in Arnhem, alvorens kasteel Biljoen te Velp te betrekken. Het gerenommeerde Belle-Vue was in 1844 gebouwd aan de Utrechtsestraat, hoog boven de Rijn met een weids uitzicht over de Betuwe.³ Het hotel werd geëxploiteerd door C.J. Frohnhäuser, die in 1865, ter gelegenheid van de vijftigjarige herdenking van de Slag bij Waterloo, voor zijn hotel een standbeeld van koning Willem II liet plaatsen.⁴ Hij was het Huis van Oranje veel verplicht. Het regelmatige en langdurige verblijf van Anna Paulowna verleende het hotel een groot prestige. Al tijdens de regering van haar echtgenoot, gedurende de zomer van 1848, bracht de koningin in Belle-Vue haar gezondheidstoestand op peil. Frohnhäuser zou voor haar en haar gevolg zelfs een eigen vleugel aanbouwen, die bij aanwezigheid van Anna Paulowna werd opgesierd met de Russische vlag. Regelmatig werd aan haar vensters het Russische volkslied gespeeld.⁵ In Belle-Vue huurde de koningin-moeder vanaf die 18de mei voor haar en haar gevolg een reeks ontvangst- en logeervertrekken.⁶ Waarschijnlijk verhuisde zij in de eerste helft van juni, nadat de laatste betaling aan Belle-Vue werden voldaan voor logies en maaltijden, naar kasteel Biljoen te Velp.

Het vertrek van Anna Paulowna uit de residentie was volgens koningin Sophie het gevolg geweest van een aanvaring tussen de koningin-moeder en het jonge koningspaar. Of liever: een aanvaring tussen Anna Pau-

lowna en haar nichtje Sophie, die zich uiteindelijk gesteund wist door Willem III in een gevoelige bejegeningkwestie. Vanuit Boschlust had Anna Paulowna op 20 april aan haar broer tsaar Nicolaas I van Rusland geschreven dat Sophie (die als koningin de plaats van haar schoonmoeder had ingenomen als hoogste vrouw aan het hof) was gestopt met het geven van de handkus aan Anna Paulowna, en dat zij zelfs niet meer door Sophie werd ontvangen. En dat terwijl Anna Paulowna nog zo genereus was geweest de nieuwe koningin voor te stellen om haar meest eminente hofdames met haar te delen.⁷ De koningin-moeder voelde zich vernederd en verliet de residentie. De *Leeuwarder Courant* veronderstelde nog op 16 oktober 1849 dat de koningin-moeder zich nog niet op Biljoen had gevestigd: *'Inmiddels heeft zij dezer dagen eene menigte inrigtingen gemaakt om er haar verblijf zoo genoegelijk mogelijk te doen zijn'*, meldde de krant. Maar de vroegste brief die Anna Paulowna vanuit Biljoen aan haar Russische familie schreef is reeds gedateerd 15 juli. Korte tijd later volgden er méér, een teken dat zij hier al verblijf hield.

Kasteel Biljoen omstreeks 1850

Kasteel Biljoen, gebouwd in het tweede kwart van de zestiende eeuw, behoorde niet tot de vele bezittingen van koning Willem II, maar was eigendom van Justine barones van Spaen, weduwe van G.J.A. baron van Hardenbroek en zuster van Alexander Jacob baron van Spaen, de laatste mannelijke telg uit het geslacht Van Spaen. Dit geslacht bewoonde Biljoen al sinds 1661. Na de dood van Alexander Jacob in 1848 erfde Justine het kasteel. Zelf stierf zij in 1853 en ging Biljoen over op haar zoon, J.F.W.C. baron van Hardenbroek, die kamerheer Willem II en van de Prins van Oranje (Willem III) was geweest. Na de dood van Willem II werd Van Hardenbroek benoemd tot kamerheer van zowel koning Willem III als van koningin Sophie. Waarschijnlijk is het Van Hardenbroek geweest die Anna Paulowna voorstelde om tijdelijk op Biljoen in retraite te gaan.

Dat hij er vóór de komst van Anna Paulowna op Biljoen zijn eigen vertrekken had, blijkt uit de kosten die uit de kas van de koningin-moeder werden betaald om zijn bibliotheek te verplaatsen. Na het vertrek van de koningin-moeder werden Van Hardenbroeks boeken weer op hun oude plaats teruggezet.⁸ Vooralsnog is er geen schriftelijke overeenkomst tussen leden van het Koninklijk Huis en de eigenaars van Biljoen over het tijdelijk gebruik van het kasteel door Anna Paulowna teruggevonden.

Biljoen oogde in de tijd dat Anna Paulowna hier neerstreek als een middeleeuws, omgracht kasteel, ondanks de modernisering die de eerste Van Spaen van Biljoen in de jaren 1660 had laten uitvoeren.

Kasteel Biljoen te Velp, steendruk uit omstreeks 1850, uitgegeven door Fr. Buffa en Zn., 22,8 x 16 cm. Copyright Gelders Archief.

Van Spaen had bijna het gehele muurwerk opnieuw laten optrekken. Ook werden de kernmerkende klokvormige bekroningen aan de vier hoektorens toegevoegd. Vermoedelijk moderniseerde hij ook de plattegrond van het vierkante gebouw. Op beide bouwlagen verdelen twee muren de plattegrond in drie beuken. Op de hoofd-

verdieping ligt de vestibule, met terzijde de hoofdtrap. Op de tweede verdieping ligt aan de voorzijde de grote zaal.⁹ In de wereld van de liefhebbers van klassiek-Romeinse kunst was de grote zaal een bijzondere attractie. Van Hardenbroeks grootvader J.F.W. baron Van Spaen had in 1769-1770 zijn opvoeding afgesloten met een grand tour. In Rome was zijn interesse in de klassieke oudheid toegenomen. Bij terugkomst op Biljoen bracht hij zijn verzameling oudheden en kunstvoorwerpen bijeen in de grote zaal, die in 1781-1782 in de neoclassicistische stijl werd verbouwd en overvloedig gedecoreerd met stucwerk in classicistische trant.¹⁰

Kasteel Biljoen te Velp, steendruk uit omstreeks 1850, uitgegeven door Fr. Buffa en Zn., 22,8 x 16 cm. Copyright Gelders Archief.

Van Spaen demonstreerde dat hij zijn klassieken kende. De zaal behoort nog steeds tot de hoogtepunten van achttiende-eeuwse binnenruimtes in Nederland. De wanden zijn architectonisch geled door een geprononceerde pilasterstelling, geplaatst op een lambrisering. Aan de lange wanden zijn de pilasters zelfs gekoppeld, en omlijsten zij centrale nissen. Boven de pilasters verdelen platte, uitgerekte consoles het weidse koepelgewelf in vakken, die gevuld zijn met trofeeën in Lodewijk XVI-

stijl en guirlandes van laurier- en eikenblad, verrijkt met bloemen en vruchten. Opmerkelijk zijn vooral de stucdecoraties op de lange wanden, boven de deurpartijen en rondom de nissen. Het zijn plastische verwerkingen van enkele van de 'Vedute di Roma', voorstellingen van antieke bouwwerken in Rome en Tivoli, in prent gebracht door G.B. Piranesi (1720-1778).

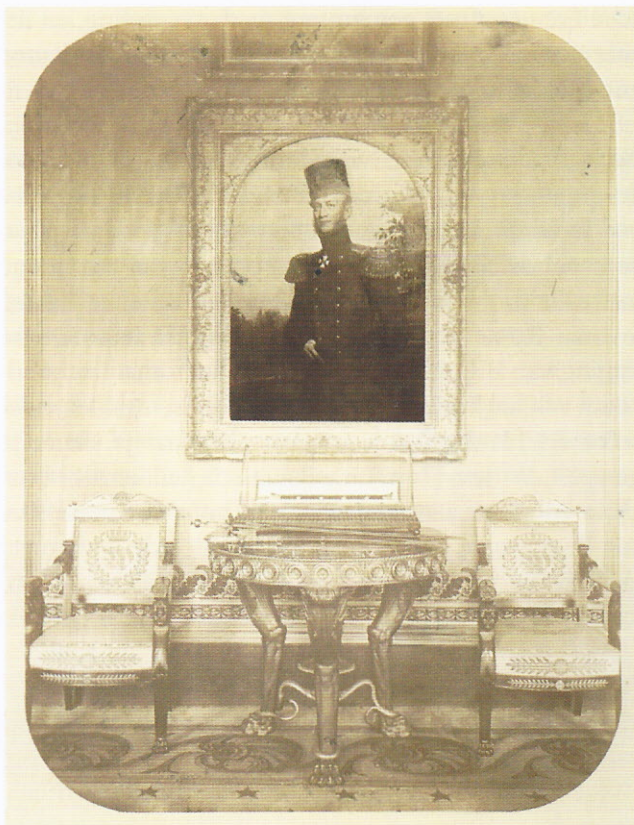
J. Ebbenhorst & Zn., foto uit 1868 van de Stuczaal van Paleis Soestdijk, met in de nis de kachel die oorspronkelijk in de vestibule van kasteel Biljoen heeft gestaan. Den Haag, Koninklijke Verzamelingen.

De ondergrond van het stucwerk van de koepel en de wanden was mogelijk hemelsblauw, dat in een voor die tijd kenmerkend Wedgwood-effect resulteerde.¹¹ Toen Anna Paulowna op Biljoen kwam wonen was deze kleur nog aanwezig, maar in de loop van de twintigste eeuw verdween de meerkleurigheid en is thans alles wit. Van Spaens verzameling, inclusief de beelden die hij in de nissen had geplaatst, was bij de komst van de koningin-moeder ter plaatse niet meer aanwezig. De ouderwetse kruisvensters waren omstreeks 1800 al vervangen door

schuifvensters met een grotere roedenverdeling, en het naar voren uitgebouwde portaal had beglaasde deuren en vensters in neogotische stijl.

Anna Paulowna moet waardering hebben gehad voor de grandeur van de grote zaal van Biljoen, die haast on-Hollands is en die wellicht herinneringen oproep aan de neoclassicistische zalen in het paleis van haar jeugd in Rusland, Pavlovsk. Bovendien had zij enkele jaren tevoren Rome zelf ook bezocht. Ook de lommerrijke ligging van Biljoen aan de IJssel en het romantische silhouet van het kasteel, dat veel van zijn laatmiddeleeuwse karakter had behouden, moeten haar aangenaam zijn geweest. Willem II en Anna Paulowna hadden altijd een grote voorkeur aan de dag gelegd voor de vormtaal van de gotische bouwkunst. Dit resulteerde ondermeer in de bouw van de Gotische Zaal achter Paleis Kneuterdijk (1839), de neogotische betimmering van de Gotische Kamer op Soestdijk (1850), en de aankoop van meubelen en siervoorwerpen in neogotische stijl. Ten slotte verbleef Anna Paulowna graag in dit deel van Gelderland. Het is niet bekend op welke wijze zij Biljoen bewoonde. Wij mogen ervan uitgaan dat haar vertrekken waren gelegen op de hoofdverdieping, met de grote zaal als ontvangstruimte. Mogelijk lagen de logeervertrekken en de eetzaal op de eerste verdieping. Want al leidde de koningin-moeder een teruggetrokken bestaan, de couranten maakten met regelmaat melding van de visites van haar kinderen. Zelfs koningin Sophie kwam dan mee, ongeacht het feit dat hun relatie gespannen bleef.

Op 6 december 1849, de eerste herdenking van de geboortedag van Willem II na zijn dood, was de kunstschilder Jan Adam Kruseman op Biljoen om het portret af te leveren dat hij van de overleden vorst had gemaakt. Op 16 maart 1850, de eerste herdenking van de sterfdag van Willem II, bood hofprediker G. Ruitenschild met zijn aanwezigheid troost aan de koningin-weduwe.

J. Ebbenhorst & Zn., het portret van koning Willem II door Jan Adam Kruseman, in 1868 gefotografeerd in de Waterloozaal van Paleis Soestdijk. Den Haag, Koninklijke Verzamelingen.

Bijschriften

¹ In 1851 verkocht Anna Paulowna Boschlust aan een Rotterdamse particulier. Voor Boschlust: H.W.M. van der Wyck, *De Nederlandse buitenplaats. Aspecten van ontwikkeling, bescherming en herstel*, Alphen aan den Rijn 1982, pp. 311, 315.

² Hella S. Haasse en S.W. Jackman, *Een vreemdelinge in Den Haag. Uit de brieven van Koningin Sophie der Nederlanden aan Lady Malet*, Amsterdam 1984, p.79.

³ A. Markus, *Arnhem, omstreeks het midden der vorige eeuw. Met Geschiedkundige Aanteekeningen*, [z.p.] 1907, p. 468

⁴ Emerentia van Heuven-van Nes, Anne-Marieke van Schaik en Marieke E. Spliethoff (red.), *Monumenten voor Nassau en Oranje*, Rotterdam 2004, pp.141-143. Sinds 1882 staat het beeld in het park van Bronbeek.

⁵ S.W. Jackman, *De Romanov relaties. Uit de privé-correspondentie van Anna Paulowna en haar familie*, Baarn 1969, p. 202

⁶ Den Haag, Koninklijk Huisarchief (KHA), inv.nr. A41-IV-nr.8a, rekening Belle-Vue 1849.

⁷ Jackman, *op.cit.* (noot 5), p. 206

⁸ KHA, inv.nr.A41-IV-nr.8b, rekening J.H.L.O. Ohle te Velp, 24 mei 1849 en april 1850.

⁹ R. Steuvert, C. Kolman, S. Broekhoven e.a., *Monumenten in Nederland. Gelderland*, Zwolle 2000, pp. 310-311.

¹⁰ F. Kuyvenhoven en H. Tromp, 'Van Spaen in Arcadië', in: R. de Leeuw (red.), *Herinneringen aan Italië. Kunst en toerisme in de 18de eeuw*, Zwolle 1984, pp. 42-53.

¹¹ Kuyvenhove en Tromp, *ibidem*, p. 51, melden op basis van oudere bronnen dat de ondergrond van de decoraties van het gewelf oorspronkelijk blauw is geweest, en die van de wanden groen. Jorien Jas maakt melding van een groot bedrag voor groene verf met betrekking tot de grote zaal, in: F. Kuyvenhoven en H. Tromp, 'De stuczaal van kasteel Biljoen bij Velp. Feiten en cijfers', *Monumenten* 31 (2010) 4, p.14. In 2011 kwam echter ter plaatse, rechts van de hoofddeuren, onder het witsel van de wand een blauwe kleur tevoorschijn, afgebeeld in *Ibidem*, p. 15.

De Buitenplaats

Dalstein

in Ellecom

deel 2

Nettie Dekker en Elis Duringhof-Gerritsen

In het vorige verhaal ging het over mijn eerste kennismaking met Dalstein en de ongeveer 100 oude foto's van huis en tuin die ik kreeg van Hertha Müller Kühenthal omstreeks 1985. De foto's zijn al jaren in het Gelders Archief, zodat ze voor geïnteresseerden beschikbaar zijn.

Inmiddels zijn er veel meer foto's van de familie boven water gekomen, mede door het speurwerk van Jørgen Mispelblom Beijer in Leusden, met wie we al enige jaren samen werken.

Bewoners van Dalstein tot aan 1924

Hendrik David Mispelblom Beijer (geboren Zutphen 1795)

In de afgelopen jaren hebben we in het Kadaster gezocht en gevonden dat het Huis Dalstein in 1844 is gebouwd en niet in 1823, zoals A. van der Burg in 1962, in zijn "Geschiedenis van Ellecom", en na hem verscheidene schrijvers gemeld hebben.

In het Kadaster van 1832 is geen Dalstein te bekennen, terwijl het hele gebied in bezit is van Hendrik Jan Wiegmans en zijn zuster Aleyda Wiegmans. Hun gezamenlijke bezit omvat een boerderij met bakhuis en schuur, weiland, bouwland en **elzenbos**(zie ook bij Wilhelm Müller Kühenthal). Na hun dood in respectievelijk 1833 (Aleyda) en 1836 (Hendrik Jan) koopt Hendrik David Mispelblom Beijer, azijnmaker in Dieren, maar afkomstig uit Zutphen, verschillende percelen grond

van de erven Wiegmans. Hij is van 1823 tot 1840 gemeenteraadslid in de gemeente Rheden.

Hendrik David Mispelblom Beijer laat in 1844 de Buitenplaats Dalstein bouwen.

Jan Jacob Mispelblom Beijer (geboren Etten 1787)

Al na vier jaar gaat Dalstein over naar zijn broer Jan Jacob Mispelblom Beijer, wijnkoper in Zutphen en diens vrouw Johanna Gerharda Post. Jan Jacob MB is van 1839 tot 1848 wethouder in Zutphen. Hij en zijn vrouw bouwen in 1855 een verdieping op het huis en laten zich met hun vernieuwde buitenhuis schilderen, naar alle waarschijnlijkheid, door hun zoon John Engelberts MB. Zij zijn dan respectievelijk 68 en 67 jaar oud.

Olieverfschilderij uit ca 1855 van Dalstein met nieuwe verdieping. Rechts achter de voormalige boerderij van Wiegmans. Links achter een grote boerderij, vrijwel zeker genaamd Middeldorp, die behoort tot Het Hof te Dieren.

Zie de palissade om het lage gedeelte links, met vermoedelijk een vijver.

Eigendom van mevrouw J. Tol -Bosman te Ellecom, kleindochter van tuinbaas Roelof Bos van Dalstein.

John Engelberts MB is in 1815 geboren in Zutphen en staat bekend als kunstschilder, tekenaar en portretschilder. De portretjes van zijn ouders in de struiken zijn heel sprekend. Als John Engelberts MB in 1875 met pensioen gaat als Hoofdcommies bij de Posterijen in Amsterdam, koopt hij een huis in Ellecom op de plaats waar in 1900 het huis Heuvelzicht gebouwd zal worden aan de Zutphensestraatweg 26. Hij heeft blijkbaar het schilderen naast zijn werk beoefend.

Jan Jacob MB woont tot zijn overlijden in 1871 op Dalstein, maar wordt in Zutphen begraven. Hij is 84 jaar geworden. Zijn vrouw is al in 1857 overleden.

Ds B. G. Clement (predikant te Ellecom van 1865 tot 1887) houdt een afscheidsrede in de kerk van Ellecom, die in druk verschijnt, compleet met een foto van de overledene. De gelijkenis met het portretje op het schilderij is ons inziens overduidelijk.

Adriaan Mispelblom Beijer (Zutphen 1824 - Ellecom 1893)

De Buitenplaats Dalstein gaat dan over naar de jongste zoon, Adriaan Mispelblom Beijer, wijnkoper te Zutphen en getrouwd met Christina Johanna Mispelblom Beijer uit Rotterdam.

Pas als Adriaan MB gaat rentenieren in 1886, hij is dan 61 jaar, verhuist de familie naar Huize Dalstein.

De gezinskaart in Het Gelders Archief meldt:
30 April 1886 vestiging van:

- Adriaan Mispelblom Beijer,
geboren 11-12-1824 te Zutphen
- zijn huisvrouw Christina Johanna MB,
geboren 16-9-1823 te Rotterdam
- hun dochter Johanna Gerarda MB,
geboren 21-2-1865 te Zutphen
- Harriet Mc Niven, gouvernante,
geboren 23-8-1853 te Bolton Schotland
- Wolter Jan van de Brink, koetsier,

- geboren 12 januari 1853 te Voorst
- Charlotte Gijsberdina Westendorp, dienstbode,
geboren 18 november 1846 te Gorssel
- Rieka Hofstee, dienstbode,
geboren 4 februari 1861 te Lochem

Dit betekent dat de gouvernante, de koetsier en de twee dienstbodes inwonend zijn en meekomen van Zutphen naar Ellecom. Vanaf dat jaar tot ca 1924, wordt het huis permanent bewoond en niet meer alleen als buitenhuis gebruikt. Een bloeiperiode voor huis en tuin volgt, en ook voor het dorp Ellecom, zoals later zal blijken.

Wilhelm Th. E. Müller Kühenthal (geboren Keulen 1862)

Dochter Johanna Gerarda Mispelblom Beijer trouwt in 1894 in de kerk van Ellecom met Wilhelm Müller, beeldend kunstenaar uit Keulen, die zijn moeders achternaam Kühenthal aan de zijne toevoegt. Zij gaan wonen op Dalstein, bij haar moeder, Christina Johanna MB, die kort tevoren weduwe is geworden.

Trouwfoto van Johanna Gerarda Mispelblom Beijer en Wilhelm Theodoor Emanuel Müller Kühenthal, 24 mei 1894

Er worden drie dochters geboren: Elfriede in 1897, Ilse in 1898 en Hertha in 1905.

Het huis wordt uitgebreid met een erker aan de voorkant en een grote serre met een overdekt balkon aan de tuinkant. De jongste dochter Hertha zal zich nog in 1987 herinneren dat er in de grote serre drie zitjes en een biljart pasten.

Het gedeelte van de tuin dat als “elzenbos” gekocht is, zal al laag gelegen zijn geweest, want elzen houden van natte voeten. Dat is het enige gedeelte dat nu nog bestaat, de “benedentuin”, zoals de familie het noemt. Bij de doop van Elfriede is er een doopfeest in de tuin, waar rijen dorpskinderen in witte jurkjes en pakjes op een foto staan.

De serre van Dalstein met Elfriede als dopeling, 20 juni 1897. Van links naar rechts: haar ouders Müller Kühlenthal, haar grootmoeder C. J. Mispelblom Beijer en haar grootvader P. Müller

Rond 1898, bij de eerste verjaardag van Elfriede wordt er een nieuwe betonnen vijver aangelegd met een eendekooi, zo heeft Hertha ons verteld.

Ten tijde van de familie Müller Kühlenthal- Mispelblom Beijer loopt de tuin van Dalstein van Binnenweg 48 tot aan de huidige Hofstetterlaan en van de Binnenweg tot aan de Ruitersbeek. Rondom wordt de tuin besloten door een houten palissade van circa één meter hoog.

De benedentuin met nieuwe vijver en tuinaanleg, ca. 1898

De huidige nieuwbouw van Friedhof en Dalstein staan op het voormalige grondgebied van Huize Dalstein. Bovendien koopt Adriaan MB in 1891 de Schuttewaard in de Uiterwaarden met het geboortehuis van Jan Brink Evers, de Ellecomse aannemer/architect. De boerderij met dezelfde naam wordt in dat jaar afgebroken. Blijkbaar heeft de familie MB ook nog een stuk hei in bezit, want op oude boskaarten staat een gebied aangegeven met de naam *Mispelbloms hei*. A. van der Burg schrijft erover in zijn “Geschiedenis van Ellecom” op bladzijde 98. De weilanden ten zuiden van de beek zijn nodig voor het hooi voor de koetspaarden.

Hooien in de weilanden met de hele familie en personeel

Hoewel het huis Dalstein met het koetshuis, het atelier, de schuren en stallen in 1973 is afgebroken zijn er nog heel wat huizen in Ellecom te vinden, die door de familie gebouwd zijn.

Sporen van de familie Müller Kühlenthal/Mispelblom Beijer in Ellecom

--- De villa Mon Repos, *De Friedhof 8*, stamt uit 1894 en is gebouwd voor vader Peter Müller, ontwerp van de architect G. J. Rutgers te Ellecom.

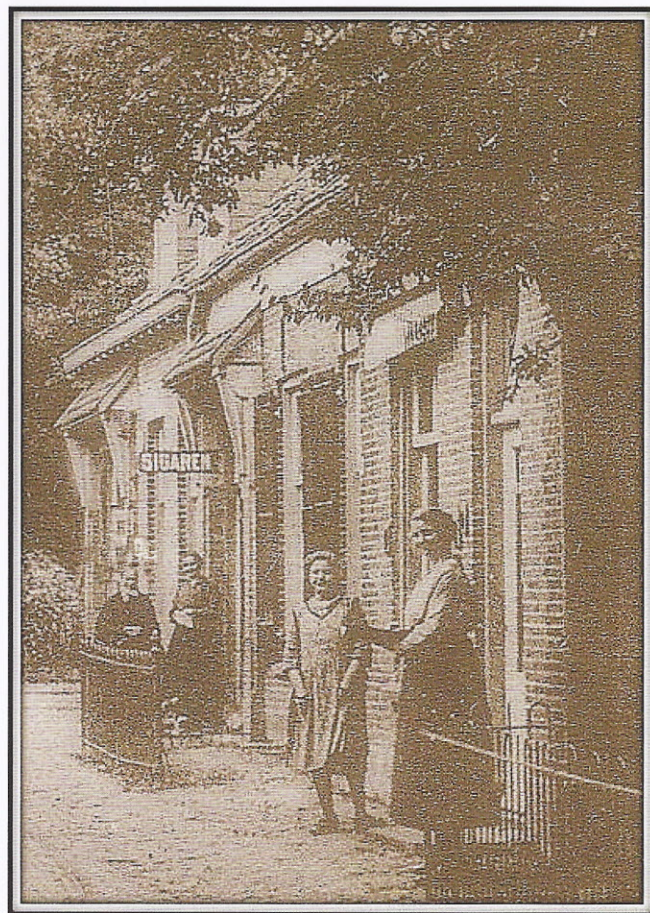
--- Aan de *Buitensingel* staan vier dubbele, voor die tijd moderne arbeiderswoningen, in 1898 in opdracht van W. Th. E. Müller Kühlenthal gebouwd, naar ontwerp van eveneens G. J. Rutgers, met de nummers 14, 16, 18, 20, 22, 24, 26, en 28.

Uitvergroete minitekening van het echtpaar Müller Kühlenthal door G. J. Rutgers op zijn ontwerp tekening uit ca 1900 voor een atelier voor "mijnheer"

--- Eveneens in 1898 wordt het winkelwoonhuis *Binnenweg 46/48* door Mevrouw Johanna Christina Mispelblom Beijer aangekocht en vervolgens door Rutgers heel mooi verbouwd met twee winkels in Art Deco stijl. De bewoners blijven er gewoon wonen en kunnen het huis later terugkopen. Het huidige Unicefwinkeltje is er nog een bewijs van.

Het zijn een bakkers-, en een sigarenwinkel. Beide winkels hebben een winkeldeur in het midden en aan iedere kant een étalageraam. Bij een latere verbouwing wordt de sigarenwinkel zodanig verkleind dat er naast de winkeldeur nog één raam over is. Van de bakkerswinkel is alleen nog de zandstenen pui aan de noordoostkant van het huis te zien.

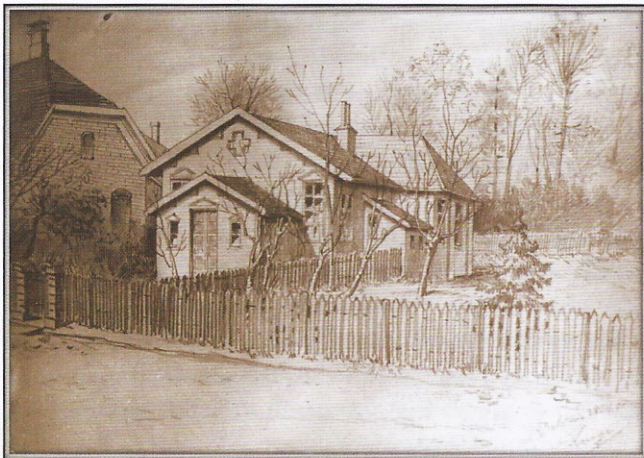

Detail ansichtkaart van Binnenweg 46/48 met bakkerswinkel en sigarenwinkel en de ingang van de manufacturenwinkel op de hoek Vooraan juffrouw Thecla Beekhuis met Dina Dibbets, achteraan juffrouw Beek met een klant.

--- Aan *De Friedhof 14* koopt de familie in 1898 een bestaand huis, waarvan een deel bestemd wordt tot wijkhuis en ook tot woonhuis voor een wijkzuster. Tot aan 1958 zijn dat Diaconessen uit het Diaconessenhuis in Arnhem. Bijvoorbeeld zuster Jo van Gerven, de zeer gewaardeerde diacones, die van 1907 tot 1927 als wijkzuster in Ellecom zal werken. Het wijkhuis blijft aan *De Friedhof* tot 1928. Dan wordt er een nieuw wijkhuis gebouwd aan de *Laan van Avegoor 22*. Behalve het beschikbaar stellen van het wijkhuis, ondersteunt de familie de diaconessen ook financieel.

--- In 1900 wordt in Velp de NV Villapark opgericht door onder andere de Velpse architect W. Honig. Één van de commissarissen is Wilhelm Th. Müller Kühnlenthal.

Niet geheel toevallig laat de laatste aan de *Zutphensestraatweg* in Ellecom door W. Honig twee mooie villa's bouwen, de nummers *23 en 25*. Nummer 25 is bestemd voor kleermaker Mosselman, met erachter het naaiatelier. Evenals bij de andere huizen is het de bedoeling dat de bewoners hun huis afbetalen in wekelijkse termijnen, die niet al te strikt worden gehanteerd. Zo fungeert de familie van Dalstein eigenlijk als een soort hypotheekbank voor het dorp.

Tekening van de Bewaarschool in november 1901, getekend door Luigi, een vriend van de heer Müller Kühnlenthal

--- Eveneens in 1900 laat de familie aan *de Friedhof 7* een Bewaarschool bouwen, bedoeld voor de peuters en de kleuters in Ellecom. Bij de opening zijn de kleintjes van Dalstein, Elfriede en Ilse wel aanwezig, maar ze zullen er niet naar school gaan. Zij hebben een kinderjuffrouw thuis en later een Engelse gouvernante.

Opening van de bewaarschool met links de familie Müller Kühnlenthal en Mispelblom Beijer met Elfriede en Ilse aan een apart schoolbankje

Met name de jonge mevrouw Müller Kühnlenthal zet zich in voor de Bewaarschool.

Zij ziet er op toe dat er aanschouwelijk onderwijs wordt gegeven volgens de methode Fröbel en richt de school in met alles wat daarvoor nodig is. Dat varieert van een draagbaar orgel, een Fröbelkast, dertig leien, 120 dozen voor Fröbelonderwijs tot veertig kinderschopjes en zes kruiwagentjes. Een complete inventarislijst is nog in het Gelders Archief te vinden.

Er wordt een kleuterjuf aangesteld, juffrouw J. G. Gest, die "twee kamers, een keuken en de helft van een zolder in het huis te Ellecom gemerkt no. 198", ter beschikking krijgt. We vermoeden dat het huis aan *De Friedhof* staat, nu no. 14, waar de wijkzusters al wonen. Tot aan 1907 komt dit alles voor rekening van de familie op Dalstein.

Dan wordt mevrouw ziek, eigenlijk al in november 1906, en de familie vertrekt naar Baden Baden, vermoedelijk vanwege de kuuroorden die daar zijn. Ze verzoekt haar achterrichtje J. E. C. Laan- Mispelblom Beijer, die in Brussel woont, maar in 1903 in Ellecom getrouwd is met Ds C.L. Laan, om onderstaande dames uit te nodigen en te komen tot een vereniging tot instandhouding van de Bewaarschool.

Op 11 februari 1907 wordt de *Vereeniging tot Instandhouding ener Christelijke Bewaarschool te Ellecom* opgericht.

Presidente (afwezig) Mevrouw J. G. Müller Kühenthal

Vice Presidente Mevrouw van Arkel- Strick van Linschoten, predikantsvrouw

Thesaurierster Jonkvrouwe S. Taets van Amerongen (van Groot Bergstein)

Secretaresse Mej. Ph. Swaving (van Klein Bergstein)

Later wordt Ds J.D.van Arkel, die van 1892 tot 1921 predikant te Ellecom is, lid van het bestuur.

Het schoolgebouw met de complete inventaris en het huisgedeelte van de onderwijzeres wordt aan de Vereniging overgedragen. Met jaarlijkse bijdragen van de familie Müller Kühenthal, Graaf Bentinck van Middachten, mevrouw Laan en vele anderen, naast de schoolgelden van de ouders, kan de school in stand gehouden worden.

Tot aan 1980 gaan alle kleuters van Ellecom naar de Christelijke kleuterschool aan De Friedhof. Dan wordt er een nieuwe kleuterschool "Mees" gebouwd naast de Christelijke Willem Boerman school in het bosje Mees, op de plaats van het huis Groot Bergstein, waar als laatste, tot 1945, de familie Mees woonde.

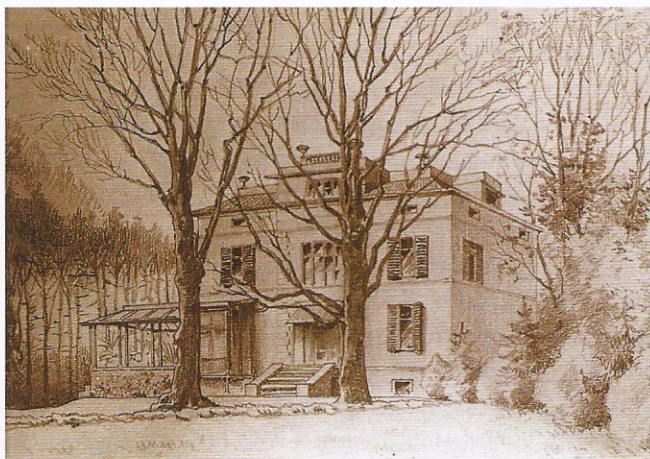
Schoolfoto uit 1920 met Juffrouw J. G. Gest rechts en Janneke Mellink links

--- Ten slotte wordt er in 1916 een nieuwe tuinmanswoning gebouwd aan De Friedhof 9, bestemd voor het gezin van tuinbaas Roelof Bos en voor zijn ouders Bos-Albers, die er nog tot 1932 zullen wonen.

Het einde in 1924

De familie heeft een belangrijk deel van haar vermogen belegd in aandelen van de Russische Spoorwegen, zoals zoveel Nederlanders in die tijd. Als in 1917 de Russische Revolutie uitbreekt en de Russische Spoorwegen genationaliseerd worden, zijn de aandelen van het ene op het andere moment waardeloos. Nog een aantal jaren kan de familie het volhouden, maar dan komt onverwacht het faillissement in 1922. Op dat moment is de familie in het buitenland en mevrouw is nooit meer terug geweest op Dalstein, ze heeft de neergang niet kunnen verdragen. Mijnheer MK zal na een periode van ziekte de zaken zo goed mogelijk regelen, vooral voor de mensen, die van hem afhankelijk zijn.

Een zeer bemiddelde neef van mevrouw Müller Kühenthal in Brummen koopt Dalstein met alle bezittingen en houdt ze in bezit tot 1928, om de familie de gelegenheid te geven terug te keren. Als dat niet gebeurt, kan mevrouw Guépin-Dronsberg vd Linden, die vanaf 1924 gehuurd op Dalstein woont, huis en tuin Dalstein kopen.

Het huis Dalstein vanuit de oprijlaan aan de zuidzijde. Tekening van Luigi, gemaakt in november 1901

De heer en mevrouw Müller Kühlenthal gaan wonen in België, in Heijst aan Zee, in een appartement met uitzicht op een mooi park, dat hen zeker heeft doen denken aan de mooie tuin van Dalstein. Beiden zijn begraven op de begraafplaats van Heijst, respectievelijk in 1939 (mevrouw MK) en 1948 (mijnheer MK). Als wij in april 2011 het graf willen bezoeken, is het tot onze spijt geruimd, misschien begrijpelijk na zo lange tijd.

Hun drie dochters zijn ongetrouwd gebleven. Elfriede woont jaren in Italië en Ilse in Ierland. Hertha blijft in Nederland en sticht in 1946 de eerste Opleiding voor Sociale Jeugdzorg "Middeloo" te Amersfoort.

Zij zijn alle drie na hun overlijden bijgezet in het familiegraf Müller Kühlenthal in Ellecom. Hertha als laatste in mei 1990. De grafkelder dateert echter van 1911. Hij is gebouwd, nadat Peter Müller, broer van Wilhelm Müller Kühlenthal, in december van dat jaar, op 44-jarige leeftijd, overlijdt. Kort daarna, in 1918, wordt Jane Robertson, de Engelse gouvernante, in het graf bijgezet. Zij is 41 jaar geworden.

Na 1924 wordt het huis Dalstein nog bewoond tot ca 1972, maar met een veel kleinere tuin. Een belangrijk deel is namelijk als kwekerij afgesplitst. Op een ander deel naast de benedentuin laat mevrouw Guépin in 1936 een zomerhuis bouwen, Binnenweg 56. Dalstein is haar in de winter veel te koud.

De kwekerij, oorspronkelijk van tuinbaas Roelof Bos, wordt voortgezet door zijn zoon Arend Bos. Heel wat jaren zijn de door hem gekweekte azalea's wijd en zijd bekend.

Het huis "De Azalea" aan De Friedhof 16, op de plaats van de oude tuinmanswoning, herinnert nog aan die periode.

Het Huis Dalstein wordt tenslotte in 1972 afgebroken. De dieptetuin op de hoek van Hofstetterlaan en Binnenweg is een laatste herinnering aan wat eens een prachtige tuin moet zijn geweest.

Bronnen:

Kadastrale Atlas Gelderland 1832 Dieren. Uitgave 2004.

Geschiedenis van Ellecom en omgeving, A. van der Burg, 1962.

Gelders Archief te Arnhem, Stedelijk archief te Zutphen, Stadsarchief Amersfoort

Historie van Velp en Rozendaal, H. Kerckamp, 1938

Archief van de Christelijke Kleuterschool te Ellecom Verzameling van, en samenwerking met, Jørgen Mispelblom Beijer te Leusden

Gesprekken met Hertha Müller Kühlenthal, destijds te Leusden.

Gesprekken met mevrouw J. E. Bosman-Bos, destijds te Ellecom, overleden in 1996.

Grafgegevens: De Heer Nico de Winkel, Ellecom Eigen verzameling.

Rhedense canon digitaal gelanceerd

In 2011 werd de canon over de gemeente Rheden in boekvorm gepresenteerd. Krap veertien maanden later, woensdag 19 december 2012, was het tijd voor de officiële lancering van de digitale versie. Veel genodigden waren in het gemeentehuis in De Steeg getuige van een mijlpaal in de geschiedenis van Rheden.

Digitalisering kwam tot stand door de inspanningen van Gelders Erfgoed, een overkoepelende netwerkorganisatie, waarvan de website naast de canon van Gelderland inmiddels veertien gemeentelijke canons telt. Met een eenvoudige handeling stelde burgemeester Petra van Wingerden de site officieel in werking. De oorsprong van deze bijzondere middag gaat terug naar 6 oktober 2011, toen na ontstellend veel werk van vijftientig deskundige schrijvers en een aanvullend aantal betrokkenen de Rhedense canon eindelijk in fysieke vorm verscheen. Een fraai historisch overzicht over de zeven dorpen is behalve voor geïnteresseerden in de geschiedenis ook een uiterst bruikbaar naslagwerk voor alle scholen in de gemeente Rheden. De artikelen ondergingen vóór publicatie een scherpe toetsing door een zevenkoppige redactieraad onder leiding van oud-wethouder en inspirator Jan Jansen. Vormgever Leon Mommersteeg toverde tekst en beeldmateriaal om tot een prachtig boek.

Natuurlijk deed het allen die hebben meegewerkt aan de Rhedense canon deugd dat zovelen getuige wilden zijn van een uniek moment in de rijke geschiedenis van Rheden. Het startschot van de lancering van de digitale versie, dat gelost werd op instigatie van de Oudheidkundige Kring Rheden-Rozendaal en boekhandel

Jansen & de Feijter, was een voltreffer. In de raadzaal introduceerde Jan Jansen een drietal sprekers die de burgemeester vooraf gingen. Allereerst overbrugde Walter de Wit, schatbewaarder van de Oudheidkundige Kring, tienduizend jaar geschiedenis. Even stond hij stil bij het belang van de uitvinding van de boekdrukkunst, die ertoe leidde dat vanaf de zestiende eeuw het papier een belangrijke informatiedrager was en nog steeds is. „Vijf eeuwen later is de optische schijf als informatiedrager niet meer weg te denken, en biedt aanvullende mogelijkheden. De technische ontwikkelingen hebben ons in staat gesteld om de canon op deze manier vast te leggen.” Al met al flitste De Wit in vijf minuten van ijstijd naar het digitale tijdperk.

Daarna kwam Liesbeth Tonckens, consulente van Gelders Erfgoed, aan het woord. Zij schetste de rol die Gelders Erfgoed vervulde in het tot stand komen van de digitalisering van de Rhedense canon. Webmaster Henriëtte Kors realiseerde uiteindelijk deze klus, waardoor nu ook de gemeente Rheden onderdeel is van www.mijngelderland.nl. De Gelderse, inclusief de gezamenlijke lokale canons, vormen een belangrijke basis voor deze site, die zichzelf afficheert als dé website voor het erfgoed in Gelderland. Tonckens: „We faciliteren bevlogen mensen die zich bezig houden met erfgoed. U vertelt verhalen, wij verbinden ze met elkaar. Steeds meer gemeenten willen hun eigen canon en we hebben er nu veertien online. Geleidelijk ontstaat een legkaart die Gelderland steeds meer gestalte geeft.”

Walter Jansen van boekhandel Jansen & de Feijter was als co-uitgever nauw betrokken bij de uitgave van het boek, en onderkende dat er een gespannen relatie is ontstaan tussen boek, boekhandelaar en internet. Hij belichtte een belangrijk aspect dat fysieke winkels nog altijd aantrekkelijk maakt voor de liefhebber.

Die bieden weer andere voordelen, zoals service en rustig een boek doorbladeren voordat het wordt gekocht.

„Mensen komen met een open mind bij ons binnen, praten met elkaar over nieuwe boeken en kijken welk aanbod er in huis is.” Tegelijkertijd staat hij open voor de mogelijkheden van digitalisering. „Internet is een immens medium, en veel materiaal dat te vinden is over de geschiedenis, zou in een boek niet passen. In de fysieke canon werd gekozen om de zeven dorpen zo evenredig mogelijk aan bod te laten komen. Vaak is er aanvullende informatie voorhanden. Als dat het geval is, wordt die zichtbaar als je doorklikt op een specifiek thema.”

Aan burgemeester Van Wingerden de eer om vandaag het eerste onderwerp te kiezen. Ze besloot de tijd van de bevrijding te belichten. „Die periode leeft heel sterk bij de bevolking. Ik sluit me ook aan bij de woorden van Walter de Wit, die zojuist opmerkte dat het van belang is met mensen in contact te treden die deze periode hebben meegemaakt. Praat met ze, en leg de verhalen vast. Ik feliciteer de makers van de prachtige site, maar ook de inwoners van de gemeente Rheden.”

Na afloop somt Tonckens een aantal bijkomende voordelen op. „Allereerst biedt de digitale versie leerkrachten handvatten om hun leerlingen elementen aan te reiken voor bepaalde opdrachten. Ook kun je een specifiek tijdvak aanklikken. Hierdoor krijgt je een overzicht van soortgelijke gebeurtenissen die in verschillende gemeenten hebben plaatsgevonden.

Zo kunnen kinderen via de ‘layar-app’ op hun smartphone of tablet terugkijken hoe de situatie in vroeger jaren was op een bepaalde plaats.

Op die manier kunnen ze heden en verleden ter plekke met elkaar vergelijken, dat maakt het interessant voor ze. Ook is het mogelijk om te reageren op de inhoud of kan aanvullend materiaal worden aangeboden.” Na deze afsluiting werd er een toast uitgebracht op een nieuwe episode in de geschiedenis van Rheden. Een episode die geweldige technische mogelijkheden biedt, en met een muisklik binnen bereik is.

Dick Bosveld

Liesbeth Tonckens van Gelders Erfgoed, die de aanwezigen toespreekt

Herdenkingsmonument Egmondstraat in Velp

In het begin van de 20e eeuw lagen er in het westelijk deel van Velp en ten noorden van de spoorlijn een drietal landgoederen, namelijk Daalhuizen, Rozenhagen en Schoonenberg. Nu is het omgevormd tot een woongebied, met langs de Arnhemsestraatweg een aantal kantoren. De winkels en nijverheid die in het midden van de 20e eeuw ruim aanwezig waren, zijn grotendeels verdwenen. Vanuit de Belangenvereniging Daalhuizen-Velp en de Wijkvereniging Daalhuizen-Oost, en in samenwerking met de Oudheidkundige Kring Rheden-Rozendaal, zijn Theo van der Hoeven en Anita Matser bezig de 20e eeuwse historie van dit gebied te onderzoeken en vast te leggen. In deze bijdrage wordt de historie van het herdenkingsmonument in de Egmondstraat beschreven.

Anita Matser en Theo van der Hoeven

Bevrijdingsmonument erkend als gemeentelijk monument

Heel bijzonder is het bevrijdingsmonument op het plein in de Egmondstraat. Het bevindt zich aan de zuidkant van het plantsoen. Velp kent negen (oorlogs)herdenkingsmonumenten, waaronder de bevrijdingsboom met het gedenkteken. De boom is in 1945 door buurtbewoners uit de Egmondstraat en omgeving geplant, omdat de Duitsers de 'oude' boom hadden omgehakt en omdat de Tommy's vanaf de Ringallee de Egmondstraat in kwamen om Velp te bevrijden. Het initiatief voor het monument kwam van de familie Spohr. Er werd na het planten van de boom een collecte gehouden om er ook een gedenkteken bij te maken: een metalen oprijzende halve zon met de datum 16-4-1945.

Eind 2012 is het monument door de gemeente erkend als een gemeentelijk monument. Het is een traditie om elk jaar op 16 april bloemen te leggen.

De bevrijdingsboom

Ontstaan

In de Velpsche Courant van vrijdag 3 mei 1946 wordt gemeld: *'De Buurtveren. Torckstraat - Egmondstraat heeft verleden jaar, na de bevrijding, een boom geplant op het Egmondplein, welke voordien door de Duitsers was omgehakt. Nu zal a.s. Zaterdag een hekwerk, dat om den boom is geplaatst, officieel onthuld worden. In het hekwerk, dat op steenen voet is geplaatst, is in goud aangebracht 1945 16-4. Den Burgemeester zal dan een fraai uitgevoerde oorkonde overhandigd worden, naar een ontwerp van den heer Witteveen, die ook het hekwerk ontwierp.'*

Op 5 mei 1946 is door de heer H.W. Witteveen uit de Egmondstraat 9 een verzoekschrift ingediend waarbij vergunning tot in gebruikneming wordt gevraagd (GA 2508/ 177-145). De heer Jacobs uit de Koningstraat heeft het monument verguld. Bij de onthulling in 1946 vierde de buurt een gezellig feest, waarop juffrouw Cantelaar uit de Torckstraat heeft gezongen. Vermoedelijk is het voetmuurtje gemetseld door de firma Meijrink en het metalen hekwerkje gemaakt door smid Gerritsen.

Foto uit 1948

Deze foto is ter beschikking gesteld door mevrouw Els Abma-Swart. Zij trouwde met Age Abma, toen woonachtig in de Torckstraat op nummer 27. Zijn vader, de heer Tjeerd Abma was actief betrokken bij de oprichting van het monument. Het echtpaar Abma-Swart woont momenteel in Amerika. De foto is gemaakt in april 1948.

Foto uit 1948

Op de foto van links naar rechts:

Elsje de Sterke, dochter van de joodse mevrouw de Sterke, die de oorlog ondergedoken overleefde bij de familie Swart. Kees Benink, onderwijzerszoon, woonde op Egmondstraat 5. En Menno en Elsje Swart van Egmondstraat 8. Hun vader, de heer Swart, werkte bij de AKU.

Familie Stevens

De heer Stevens is geboren op 16-4-1945 om 6.10 uur, het moment dat de Tommy's Velp binnen kwamen. Bij toeval ontdekte hij in zijn jongensjaren het monumentje omdat hij in de buurt iets moest bezorgen. Tot zijn verbazing zag hij zijn geboortedatum staan: 16-4-1945. Vanaf die tijd legden moeder en zoon elk jaar bloemen bij het monument en wel om 6.10 uur.

Ben Stevens is geboren in een (schuil)kelder van familie Peters in de Vlashofstraat, waar 3 gezinnen beschutting zochten tegen het oorlogsgeweld. Het moet voor moeder M. J. Stevens-Kaak een memorabele ervaring zijn geweest, om onder die omstandigheden een kind ter wereld te brengen. Voor vader B. H. A. Stevens was het een benauwende ervaring. Wegduikend voor de vallende granaten en rondvliegende kogels probeerde hij de Hoofdstraat over te steken om de vroedvrouw te halen. Maar voordat vader en vroedvrouw Wissing waren aangekomen, was de zoon al geboren. Ze werden door de Velpse bevolking verwend met cadeaus als melk, kippensoep, boter enzovoort. Zelfs de oranje strik werd niet vergeten. Voorgesteld werd hun zoon Tommie te noemen, maar daar was moeder Stevens het niet mee eens. Hun zoon kreeg de naam Bernard, naar vader Stevens.

Eerste kranslegging

In café Spoorzicht troffen Ben Stevens en de heer Busman, (die werkzaam was voor de krant Het Vrije Volk) elkaar. Ze sloten een weddenschap af over de vraag waar het 'echte' bevrijdingsmonument van Velp zou staan. Dit was de aanleiding voor de eerste kranslegging in de Egmondstraat, 25 jaar na de bevrijding van Velp. De krans werd gelegd namens de carnavalsvereniging De Dwarsliggers en met medewerking van drumband Velp-Zuid, die de taptoe verzorgde. Dit alles in aanwezigheid van de toen 25-jarige Ben Stevens. Op de foto van links

Eerste kranslegging

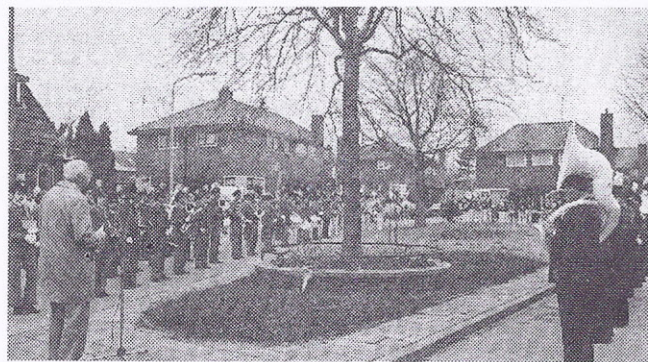
naar rechts: Chris? (van de carnavalsvereniging), Ben Stevens en P. Holdijk (van de drumband).

In de kranten werd er uitgebreid aandacht aan besteed; Het Vrije Volk van 14-4-1970 meldt: 'Vijftewintigjarig 'bevrijdingskind' Bernhard Stevens', 'In heel Velp is er nog maar één man die vlagt ...' In De Velpsche Courant: 'Kranslegging voor Velp's bevrijding'. 'Een bijzonder Kind, Bernard Stevens geboren te Velp op Bevrijdingsdag'. En op 17-4-1970 in het Vrije Volk: 'Bevrijding van Velp herdacht'.

Elk jaar worden er bloemen gelegd bij het monument. Een betrokken vrouw, woonachtig in de Egmondstraat, haalde alle bloemen 's avonds naar binnen en legde deze 's morgens vroeg weer terug. Zo konden de bloemen niet weggehaald of vernield worden. Ze heeft dit jarenlang gedaan. In 1995 kreeg het gedenkteken een opknappbeurt. De huidige boom is de tweede, want de oorspronkelijke boom werd ziek en knakte. In de volksmond wordt gesproken over de Wilhelminaboom.

Herdenking 1985

In het Velp's Weekblad van 24 april 1985 stond de volgende tekst met foto: *VELP-Dinsdag 16 april jl was het 40 jaar geleden dat het dorp Velp werd bevrijd en ter gelegenheid daarvan werd 's avonds bij de bevrijdingsboom op het Egmondplein een korte, maar indrukwekkende herdenking gehouden. Zij was georganiseerd door Velp voor Oranje en er werd door alle Velpse Muziekverenigingen medewerking verleend. De voorzitter van Velp voor Oranje, de heer G. Rosenboom, wees er in zijn toespraak op dat het een plaatselijke herdenking betrof. "Met Velp was nog niet ons hele land bevrijd, de nationale bevrijding zullen we herdenken en vieren op 4 en 5 mei a.s. Ook Velp heeft zijn tol moeten betalen", aldus de heer Rosenboom, "en ook Velp heeft zijn vechters voor de bevrijding gekend, velen hebben zich daarvoor ingezet. Daarom is het goed hen nu en hier te gedenken". Met het spelen van het Wilhelmus werd de plechtigheid besloten.*

Herdenking 1985

Herdenking 2005

Deze grote herdenking werd georganiseerd door Velp voor Oranje. Dit keer met medewerking van muziekvereniging Mr. H.M. van der Zandt. Voorzitter, de heer Driessen, was aanwezig namens Velp voor Oranje. Ook Ben Stevens en zijn moeder waren uitgenodigd. Ook ditmaal besteedden de kranten aandacht aan de herdenking van de bevrijding. Op de foto van links naar rechts: Ben Stevens, Peter van Woerkom van wijkvereniging Daalhuizen-Oost, onbekend, Wethouder F.R. Hoving uit Rozendaal, mevrouw Stevens (overleden in 2006) en Ruud Geluk van Velp voor Oranje. Achter de heer Geluk is nog net de heer Driessen zichtbaar.

Herdenking 2005

Herdenking 2010

In 2010 is aan de bevrijding van Velp veel aandacht besteed. Op initiatief van Velp voor Oranje organiseerde Anita Matser een mooie herdenking in de Egmondstraat ter gelegenheid van 65-jarige bevrijding van Velp. Zij hield een toespraak speciaal voor de kinderen. De heer Den Hartog hees de vlag, Eline Kersjes zong het Wilhelmus en er werden veel bloemen gelegd, onder andere door Velp voor Oranje en wijkvereniging Daalhuizen-Oost. Er werden papieren bloemen geplaatst door kinderen van O.B.S. Daalhuizen en De Arnhorst.

Monument met (papieren) bloemen, herdenking 2010

Op uitnodiging van Anita Matser waren Femy Mars en haar schoonzus Riet Mars aanwezig bij deze herdenking. Femy Mars moest van haar ouders, samen met andere zusjes en broertjes, tijdens de bevrijding in 1945 achter het hek bij hun ouderlijk huis blijven. Tot haar spijt was het voor hen geen feest. Het was ongepast feest te vieren terwijl drie broers waren omgekomen. Daardoor hebben ze toen van de bevrijding weinig meegekregen. 'Ik begreep toen niet waarom wij niet net als de buurkinderen, op de tanks getild mochten worden', aldus Femy. Bij de herdenking ter gelegenheid van de 65-jarige bevrijding, kwamen Riet en Femy Mars de Egmondstraat inrijden in de door een Tommy bestuurde

jeep. Femy Mars had het bevrijdingsvuur in haar hand. Zij was dankbaar dat zij, na 65 jaar, de gelegenheid kreeg toch nog iets van de sfeer van de bevrijding van toen mee te maken.

De jeep, herdenking 2010

De herdenkingsmonumenten in Velp zijn meestal monumenten die ons in eerste instantie herinneren aan de getroffenen. Het monument in de Egmondstraat is het enige monument ter gelegenheid van de bevrijding van Velp. Bovendien kwam het tot stand op op initiatief van wijkbewoners. Daarom heeft Anita Matser namens Wijkvereniging Daalhuizen-Oost, Belangenvereniging Daalhuizen-Velp en Stichting Velp voor Oranje het initiatief genomen om hiervoor de beschermde status van een gemeentelijk monument aan te vragen. Na een proces van bijna een jaar heeft het College van Burgemeester & Wethouders het verzoek gehonoreerd.

Om de historie nog beter in beeld te krijgen zijn een aantal vragen nog niet beantwoord:

- Wanneer is de tweede bevrijdingsboom geplant?
- Wie heeft het voetsmuurtje gemetseld?
- Wie heeft het hekkwerkje gesmeed?

Maar ook andere aanvullende informatie is van harte welkom. Anita Matser, anita.m@ke-it.nl of tel. 026-3884814
U kunt ook reageren via onze website www.historievandaalhuizen.nl

DE OUDE MUL: BEDRIJF UIT VERVLOGEN TIJDEN

Hij was de derde en laatste generatie Zadelhoff die het bewind voerde over het Rhedense meel- en graanbedrijf De Oude Mul. In 1838 vestigde de grootvader van Hans van Zadelhoff zich aan de IJssel en uiteindelijk sloot de laatste de deuren definitief in 1962. „Ons bedrijf werd ingehaald door de techniek”, zegt hij. „Wij konden met pure man- en paardenkracht niet langer wedijveren met de voortschrijdende mechanisatie. Ik besepte dat de bakens verzet dienden te worden en ben op drieënveertigjarige leeftijd een andere weg ingeslagen. Als je steeds meer achter de feiten aanloopt, moet je wegwezen.” Hij laat een foto zien uit de twintiger jaren, het roept een onwerkelijk beeld op uit vervlogen tijden. Ook een filmpje uit 1939 zet je voor even terug in een tijd waar zwoegende mannen met enorme zakken meel op hun rug sjouwen en dampende paarden voor het vervoer zorgen. Je beseft hoe zwaar de arbeiders het in die tijd hadden en met welke primitieve middelen er moest worden gewerkt. Zijn generatie werd in de loop der jaren geconfronteerd met een onvoorstelbare omwenteling in de maatschappij.

De Oude Mul

Modern bedrijf

„Mijn opa begon veevoeder te verkopen en in 1909 werd het tijd om de zaken groter aan te pakken. De Oude Mul werd gebouwd en drie jaar later werd de onderneming helemaal geëlektrificeerd, zodat we een voor die tijd enorm modern bedrijf hadden. De ligging aan de IJssel was perfect, vrijwel alle goederen werden gelost via schepen. Vaak zag je schippers, als er geen trekpaarden voorhanden waren, zelf de boten naar boven trekken om ze aan te leggen. In het begin van de vorige eeuw was het vervoer per vrachtwagen nog heel beperkt. Toen al meerden schuiten met los gestort graan bij ons aan. Als mijn vader wist dat er een lading in aantocht was, maakte hij op zondagavond een rondje door het dorp om arbeiders te ronselen voor de volgende dag. Met zakken van vijftig kilo liepen de mannen af en aan, soms zelfs met twee tegelijk. Ze stortten de zakken leeg, waarna een elektrisch aangedreven band, (een Jakobs ladder) naar boven liep met kleine bakjes die werden leeggestort in gaten die in de grond waren gemaakt. Via pijpen gleed de rogge keurig naar beneden om gemalen te worden. Dit gebeurde met een natuur- en een kunststeen. Ikzelf heb jarenlang keihard meegewerkt. Zakken tot 100 kilo waren geen uitzondering, je moest een sterke rug hebben. Mijn vader ging in die tijd al naar Rotterdam om via de beurs een partij te kopen. Dit was niet zonder risico, ook hij verloor toen al grof geld met deze speculatieve handel. Voor onze klanten was ons jaarlijkse uitstapje een feest, vaak gingen we met een bus naar Schiphol en werd hen een rondvlucht aangeboden, iets heel bijzonders in die tijd. Op een van de eerste vrachtwagens die er in Rheden rondreed stond de naam A.B. van Zadelhoff.”

Voor de oorlog heette het bedrijf de ‘Eerste Rhedensche Elektrische Maalderij Moskou’. Dat had alles te maken met de aanvoer van rogge die vrijwel uitsluitend uit Rusland afkomstig was. Van Zadelhoff: „Vanzelfsprekend rekenden we veel boeren tot onze klantenkring.

We maalden veel maïs dat werd gebruikt als veevoer, het tarwemeel ging vaak naar de bakker. Met paard en wagen leverde ik de goederen af bij de boeren. Een aantal keren zijn we zelfs met het hele spul over de dichtgevroren IJssel gereden om via Giesbeek naar Westervoort te rijden. Hier dronken we een borreltje bij café Holland, ondertussen werden de paarden verzorgd. De dieren wisten blindelings de weg, je kon onderweg een dutje doen.”

Een bedrijf als De Oude Mul ging in de oorlog, die gepaard ging met schaarste aan voedsel, niet ongemerkt aan de bezetter voorbij. „De moffen kwamen met een grote bus van de Haagse Tramweg Maatschappij om een partij rogge te malen. Dat deden wij dan, onder voorwaarde dat wij één zak voor onszelf mochten houden. Inmiddels had onze boekhouder stiekem zelf ook al een zak achterovergedrukt, zo slim waren wij wel! Trouwens, ik heb de Duitsers persoonlijk een loer gedraaid. Ze geboden mij om met een vrachtwagen naar Berlijn te rijden om zoeklichten weg te brengen. Ik wist dat er ergens een zware tak over de weg hing, en ben er met volle vaart op ingereden. Het hele zaakje was vernield en de tocht kon geen doorgang vinden, ik kon mooi thuisblijven. Je moet goed voor jezelf zorgen, toch?”

Ingehaald door de techniek

In de vijftiger jaren viel geleidelijk het doek voor het eens zo belangrijke bedrijf voor Rheden en omstreken. „De mengvoerders deden hun intrede en tegen grote fabrieken als Calvé Delft en Meneba uit Rotterdam was niet meer op te boksen. Die produceerden massa's koecken en veebrokken met hun enorme machines. De techniek kun je niet tegenhouden, daarom besloot ik om in 1962 te stoppen. Omdat ik jarenlang zaken had gedaan met kippenslachterij Koens in Velp, kon ik daar aan de slag als administrateur. Gelukkig had ik hierin veel ervaring opgedaan in mijn eigen bedrijf, en ik heb daar nog vele jaren met plezier gewerkt. Als ik nu (Van Zadelhoff

was op het moment van het interview drieëntachtig) terugkijk, mag ik zeggen dat ik het goed heb gedaan. In 1995 ben ik bij mijn broer, die in Zuid-Afrika woont, op bezoek geweest, een prachtige ervaring. We hebben daar gezwommen in een meer in het Paul Krüger Park, daar komt het water met 37 graden uit de grond. Ik ben nog prima te pas en mijn motto is: ik leef voor de dag van morgen, je moet zorgen dat je honderd wordt, want boven die leeftijd gaan er maar weinig dood.” Dat zegt een man die in zijn jonge jaren zijn spieren staalde met keihard werken, en nog opvallend fris oogt. Hard werken is zo slecht nog niet voor een mens, zegt hij, en daar kan ik niets op afdingen. *(dit interview werd in 2003 afgedrukt in het Streekjournaal)*

Dick Bosveld

De Oude Mul

Everdina Meijerman

een ongehuwde moeder in Rheden

door Willem Meijerman

In de zomer van 1858 vertrok Everdina Meijerman uit Terborg naar Rheden. Ze vertrok alleen en liet haar zoon Gerrit, bijna 9 maanden oud, achter in de zorg van haar oudste broer Derk en zijn echtgenote. De naam van de vader van het kind bleef onbekend, maar zeker is dat hij uit een invloedrijke familie afkomstig was. Want bij de aangifte van de geboorte zijn de geboorteakte en het bevolkingsregister met opzet onjuist ingevuld. Het doel daarvan was om Gerrit nieuwe ouders te geven: zijn oom Derk en zijn tante Berendina. Deze ontvingen daarvoor een riant vergoeding, waardoor zij in staat waren om niet alleen het nieuwe kind op te voeden, maar ook om hun woonhuis op te knappen en te vergroten. Met moeder Everdina werd geregeld dat zij zich in Rheden zou vestigen. Daar woonde ook al haar zuster Aaltje, die op de Scherpenhof werkte. Everdina trouwde in 1860 met Arend Reinten uit Rheden, kreeg drie kinderen, maar overleed al in 1866, op 39-jarige leeftijd. In dit artikel gaan we nader in op deze opmerkelijke geschiedenis.

In 1794 werkte Derk Meijerman uit in het Duitse Wertherbruch, als koetsier van Georg Daniël van Voss, heer van Sinderen op het gelijknamige landgoed onder Varsseveld. Hij trouwde in dat jaar met Aaltje van Lochem. Het echtpaar kreeg vier kinderen. Hun jongste zoon Berend, trouwde in 1825 met Dersken Vriezen. Berend zette begin 1834 een boerderijtje aan de rand van de marke, het grote heidegebied tussen Varsseveld en Terborg. Het huis bestaat nog steeds, thans met adres Heidedijk 16, Terborg.

Boerderijtje aan de Heidedijk

Everdina Meijerman, dienstbode

Everdina, de oudste dochter van Berend en Dersken, werd geboren op 19 maart 1828. Ze gaat in 1841 of kort daarna uit werken en wordt meid op Harbers, een eeuwenoude boerderij bij Silvolde. Het is van en naar haar ouders huis een half uurtje lopen. Ze neemt afscheid op 1 mei 1848. Haar bestemming wordt niet vermeld. Het is goed mogelijk dat ze, als oudste dochter, een tijdje thuis werkte ter ondersteuning van haar moeder, die eind 1846 bevallen was van haar elfde kind.

Ergens tussen 1848 en eind 1850 moet Everdina gedacht hebben: "Wat mijn grootvader op Sinderen deed, werken op stand, dat kan ik ook". In november 1850 komt ze, 22 jaar jong, in de wereld van het stedelijk patriciaat in Doetinchem, het commerciële hart van de Achterhoek. Ze komt in dienst bij Carolina Christina Sagleven, de 32-jarige weduwe van Bernardus van Hengel, in leven grutter in Doetinchem. Zijn moeder was een Coops. De families Sagleven en Coops behoorden medio 19e eeuw tot de meest prominente families in Doetinchem. Everdina blijft daar 2½ jaar. De weduwe hertrouwt op 9 juni 1853 en rond deze datum vertrekt Everdina, dan 25 jaar, naar haar volgende adres.

Dat is het gezin van Otto Arnold Ankersmit, koopman in Doetinchem, op een steenworp afstand van haar vorige diensthuis. In mei 1853 wordt ze begroet door Ankersmit (53), zijn vrouw Hendrika Smeenk (44) en hun zeven nog in leven zijnde kinderen. Tijdens haar verblijf wordt in 1854 de jongste geboren: Hendrik. De ouders zijn relatief oud, maar verder niets ongewoons. Het precieze tijdstip van het vertrek van Everdina is niet bekend, maar ligt in ieder geval voor 1 mei 1855. Ze is dan al 27 jaar.

Everdina komt in dienst van Hendrik Coops (66), wijnhandelaar in ruste, getrouwd met zijn nicht Catharina Coops (59) en wonend in de Waterstraat in Doetinchem. Het echtpaar heeft zes kinderen, die in 1855 allen het huis uit zijn. Zijn grootvader Derk Jan was een vooraanstaand patriot en zijn broer Herman Hendrik Timotheüs een succesvol marineofficier¹. Everdina vertrekt er na een jaar, op 1 mei 1856 en zet haar werkzame leven voort in Terborg.

Haar nieuwe werkgeefster is Johanna Machtilda Smits, de weduwe van Willem Barend Aalbers, in leven burgemeester van Wisch, dat tot de Franse tijd een heerlijkheid was en daarna een gemeente met als hoofdplaatsen Terborg, Silvolde en Varsseveld. Everdina komt op 13 mei 1856 (29 jr) uit Doetinchem naar de burgemeesterswoning, het Richtershuis, thans Doetinchemseweg 8, Terborg.

Richtershuis Terborg

De familie Aalbers

De familie Aalbers stamt uit Ruurlo en omgeving². In 1751 wordt Berend Aalbers richter van de Lichtenberg, een miniheerlijkheid onder Silvolde³. Zijn kleinzoon, Willem Barend Aalbers (1811-1846) maakte snel carrière. Hij was al op 22-jarige leeftijd secretaris van de gemeente Wisch en op 27-jarige leeftijd burgemeester van die gemeente. Vervolgens trouwde hij op 24 april 1839 in Eibergen met Johanna Machtilda Smits (1814-1864), dochter van Gerrit Smits, lakenkoopman, grondbezitter en vrederechter te Eibergen en Elisabeth Scholten.

Burgemeester Aalbers kon vanuit zijn huis via de Hoofdstraat van Terborg in nog geen tien minuten naar zijn kantoor in het gemeentehuis lopen. Hij heeft deze wandeling echter niet lang kunnen maken want hij overleed al in 1846, op 34-jarige leeftijd, aan een bloedspuwing. Bij zijn overlijden liet hij een jong gezin na. De weduwe hertrouwde pas in 1860 en deed dus veertien jaar lang zelf de opvoeding van haar vier kinderen. Uit het bevolkingsregister blijkt dat ze daar niet veel hulp bij gehad heeft. Wel is er steeds een dienstmeisje in huis.

Everdina (28) komt op 1 mei 1856 aan op het Richtershuis en treft daar de weduwe Aalbers-Smits (41), haar nichtje Hermina Huender (27) en de kinderen Everhard Gesienus (16), Elisabeth Catharina (14), Gerrit (13) en Willem Johan (11). Ze werkt er nog maar een maand of negen als ze zwanger wordt. De consternatie zal groot geweest zijn in de families Aalbers en Meijerman! Op zondag 8 november 1857 om tien uur 's ochtends bevalt ze, in het huis van haar vader Berend Meijerman aan de Heidedijk in Terborg, van haar zoon Gerrit.

Wie was de vader?

In theorie zijn er veel mogelijkheden, maar er zijn een aantal feiten en omstandigheden, die allen dezelfde kant op wijzen.

1. Gerrit zijn familienaam is Aalbers

De naam Gerrit kwam in de familie Meijerman niet voor, maar wel in de familie Aalbers. Zoals hiervoor al vermeld was Gerrit Smits de vader van de weduwe Aalbers en was de middelste zoon van het echtpaar Aalbers-Smits vernoemd naar zijn grootvader Gerrit.

2. Geboorteacte en bevolkingsregister onjuist ingevuld

Op 9 november 1857 verscheen Derk Meijerman, 32 jaar, voor Jan van der Zande⁴, de opvolger van Aalbers als burgemeester van Wisch en ambtenaar van de burgerlijke stand. Derk Meijerman (1825-1886) was de oudere broer van Everdina; hij was in 1853 getrouwd met Berendina Hendrika Helmink (1830-1910).

Derk verklaarde dat Berendina Meijerman de dag ervoor was bevallen van een zoon, geheten Gerrit. Dat klonk goed, maar van der Zande kan geweten hebben dat die verklaring onjuist was. Hij hoefde er alleen maar het bevolkingsregister van Wisch op na te slaan.

In het bevolkingsregister staat, op de pagina van het Richtershuis⁵, dat Everdina op een niet genoemde datum vertrekt naar het huis van haar vader aan de Heidedijk 16⁶ te Terborg. Op de pagina van Heidedijk 16 komt ze voor met de vermelding: afkomstig van het Richtershuis. Alleen is haar naam bij aankomst niet meer Everdina, *maar Berendina!*

De geboorteakte van Gerrit werd ook onjuist ingevuld. In geboorteaktes wordt de moeder van de pasgeborene vermeld met haar volledige voornamen en met haar meisjesnaam. Derk had als naam van de moeder moeten opgeven: Everdina Meijerman. Als het een kind van Derk was geweest, had hij de meisjesnaam van zijn vrouw moeten opgeven: Berendina Hendrika Helmink. Er was destijds niemand met de naam Berendina Meijerman die de moeder had kunnen zijn⁷. Derk heeft bij de aangifte gezwegen over de werkelijke identiteit van

de moeder van Gerrit en burgemeester van der Zande, als ambtenaar van de burgerlijke stand, heeft er wellicht niet naar gevraagd.

Doel van een en ander was om aannemelijk te maken dat Berendina Hendrika Helmink de moeder was van Gerrit Meijerman. Dat was een slim plan, want Gerrit was probleemloos in te passen in het gezin van Derk en Berendina. Hun vorige kind, Bernadus, was geboren op 24 maart 1856, ruim een jaar en zeven maanden voor de geboorte van Gerrit op 8 november 1857. Er was ook geen kind op komst, want het volgende kind, Willemina, kwam pas vier jaar later, op 15 december 1861. De opzet slaagt: Everdina wordt in latere akten en registers eerst afwisselend Everdina en Berendina genoemd, wat al voor voldoende verwarring zorgt, maar uiteindelijk komt ze administratief aan haar einde: haar naam wordt definitief vervangen door Berendina.

3. Riante vergoeding: herbouw Heidedijk 16

Gerrit wordt opgenomen in het huis van Berend Meijerman en in het gezin van zijn inwonende zoon Derk en schoondochter Berendina. Dat kost geld. Niettemin blijkt er voldoende geld in kas om in 1858, een jaar na de geboorte van Gerrit, het boerderijtje uit 1834 te herbouwen. Huis en erf en erf worden vergroot en het belastbare inkomen⁸ verdrievoudigde van f. 3,- naar f. 9,-, bij een gelijk blijvend oppervlak van 2 ha, 94 are en 30 ca. De waarde van grond en opstallen, die in 1853 nog geen f. 500,-⁹ bedroeg, blijkt in 1868 al bijna f. 1200,-¹⁰ op te brengen. Berend en Derk lijken een ruime vergoeding gekregen te hebben voor het helpen oplossen van de netelige affaire rond Everdina en Gerrit.

Het voorgaande leidt tot de conclusie, dat de werkelijke vader van Gerrit gezocht moet worden in een invloedrijke familie in de gemeente Wisch. Het ligt voor de hand om daarbij te denken aan het gezin van de wedu-

we van burgemeester Aalbers en in het bijzonder aan hun oudste zoon Everhard Gesienus. Deze was begin 1857 nog maar 16 jaar, maar dat hoeft geen beletsel te zijn. De beide andere zonen komen vanwege hun leeftijd, 13 en 11 jaar, niet in aanmerking.

Everdina naar Rheden

Het vertrek van Everdina uit Terborg zal het sluitstuk zijn geweest van de regeling rond de opvoeding van haar zoon Gerrit. Het kind werd netjes ingepast in het gezin van zijn oom en tante en de moeder vertrekt, met achterlating van haar kind, naar elders. Everdina vertrok op 3 augustus 1858, negen maanden na de geboorte van haar kind. Haar bestemming was het veertig kilometer westelijker gelegen dorp Rheden, fraai gelegen tussen Arnhem en Zutphen. Het dorp bestond in die tijd uit wat losse bebouwing en een aantal grote landhuizen. De Veluwezoom was in de 19e eeuw sterk in opkomst als vestigingsplaats, vooral van renteniers en gepensioneerden.

Haar zuster Aaltje op de Scherpenhof

Haar zuster Aaltje, anderhalf jaar jonger dan Everdina, was al in 1853 in Rheden komen wonen.

Ze kwam op 1 augustus 1853, 23 jaar, uit Arnhem om als dienstmeisje te gaan werken op het landgoed de Scherpenhof aan de IJssel. De toenmalige bewoner was Jean Lubbert van den Berg (van Saparoea), 41 jaar en rentenier. Hij was getrouwd met Constance Gerardine Castendijk, 40 jaar en hij had met haar vijf kinderen. Tevens woonden daar een gouvernante, een koetsier, een knecht en 1-2 meiden.

Jean Lubbert van den Berg was de zoon van Johannes Rudolph van den Berg, de resident van Saparoea, een eiland in de Zuid-Molukken. Tijdens de Pattimura-opstand in 1817 werden de resident, zijn vrouw Johanna Christina Umbgrove en drie van hun jonge kinderen vermoord. Jean Lubbert, destijds 6 jaar, werd zwaargewond maar overleefde het drama¹¹.

Aaltje Meijerman blijft bijna 5 jaar op de Scherpenhof, langer dan de andere meiden, en vertrekt op 1 mei 1858 om te trouwen met Harmen Brouwer (1836-1907), arbeider uit Rheden, zoon van Willem Brouwer en Johanna Rutten. Het echtpaar woonde heel hun leven in Rheden en kreeg vier zoons.

Jan Vlaswinkel, smid te Brummen

Op enige afstand was daar ook Jan Vlaswinkel, de oom van Everdina en Aaltje. Hij was smid in Brummen, die in 1854 f. 300,- geleend had aan zijn halfbroer Berend Meijerman¹², waarschijnlijk om hem in staat te stellen Heidedijk 16 volledig in eigendom te verkrijgen bij de verdeling van de marke van Wisch. Jan vestigde een smederij aan de Zutphensestraat in Brummen, die gedurende drie generaties Vlaswinkel in bedrijf zou blijven.

Van Riemsdijk en Groeneveld

Everdina gaat in augustus 1858 aan de slag als meid bij Daniel Frederik Ernst van Riemsdijk¹³, 47 jaar, landbouwer, zoon van Jeremias Johannes van Riemsdijk, officier en Theodora Christina Cornelia Henriette Pilgrim. Hij is ongehuwd. Bij hem in huis woont Johanna Barbara van der Bruggen, 49 jaar, sinds 1840 weduwe van Abraham Carel Edeling, kapitein ter zee. In huis wonen sinds mei 1856 ook dienstmeisjes, die allen maar een jaar of korter blijven. Everdina vertrekt al na een half jaar naar Arnhem.

Het is niet meer na te gaan wat Everdina deed in Arnhem omdat het bevolkingsregister in de oorlog verloren is gegaan. Binnen een jaar is ze alweer terug in Rheden. Eind 1859 gaat ze als dienstmeid werken in huis bij Dingeman Groeneveld, 25 jr., landbouwer met zijn vrouw Lena van den Berg en hun drie kinderen in de leeftijd van vier, twee en bijna één jaar. Het gezin Groeneveld kwam uit de omgeving van Dordrecht en heeft maar kort in Rheden gewoond. Half maart 1860, dus na ongeveer vier maand in dienst bij Groeneveld, raakt Everdina opnieuw zwanger.

Huwelijk, kinderen en overlijden

Dit keer trouwt ze wel. Op 3 augustus 1860 zit ze, 32 jaar oud, tegenover mr. J.P.J.Th. Brantsen (57), burgemeester van Rheden¹⁴ en wordt door hem in de echt verbonden met de 21-jarige Arend Reinten, arbeider, zoon van Arend Reinten¹⁵ en Hendrika Kobesen. De bruid wordt in de huwelijksakte vermeld als Everdina Meijerman¹⁶. Op 14 december 1860 wordt hun eerste kind geboren, dat ook de naam Arend krijgt¹⁷. Deze Arend zal in 1882 trouwen met Berendina Zweers. Het echtpaar krijgt 12 kinderen. In 1864 wordt dochter Hendrika Berendina geboren; zij trouwt in 1886 met de metselaar Bernardus Gijsberts uit Doesburg. Tenslotte wordt op 14 januari 1866 Barend Reinten geboren. Het kind overlijdt echter al na 7 maanden.

Everdina is dan al dood. Ze overlijdt 26 juli 1866 op 39 jarige leeftijd in Rheden. In de overlijdensakte wordt ze vermeld als Berendina Meijerman¹⁸. Was het de cholera, die in 1866 weer veel slachtoffers maakt of was ze al langer ziek? In het bevolkingsregister wordt de 22-jarige Willemina Jacoba Siegers, dienstbode, geboren in Groningen, al op 1 februari 1866 ingeschreven op het adres van Reinten. Het huwelijk tussen haar en Arend Reinten, dan 28 jaar, wordt gesloten op 22 december 1866, vijf maanden na het overlijden van Everdina. In dit tweede huwelijk komen er pas kinderen vanaf maart 1869.

Bijchriften:

¹ Coops nam in 1817 actief deel aan het herstel van het Nederlands gezag op de Molukken; in mei van dat jaar had de Pattimura-opstand het leven gekost van de resident van den Berg en vrijwel zijn hele gezin, zie noot 11.

² Aggie Daniëls: 't Richtershuis of Aalbershuis te Terborg, in Contactorgaan ADW, nr. 111 (2002) en de nrs. 112-114 (2003), is een zeer lezenswaardige geschiedenis van de familie Aalbers c.s.

³ De heerlijkheid Lichtenberg was in 1462 gecreëerd voor een bastaardzoon van Hendrik van Wisch. In 1751 was de heerlijkheid in handen van de familie van Heeckeren van Kell op kasteel Ruurlo.

⁴ Jan van der Zande (1819-1885), was 38 jaar burgemeester van Wisch, van 21-10-1846 tot 11-01-1885.

⁵ BR Wisch, Register 10, Silvolde 1849-1861, blad 270, huisnr. 337

⁶ BR Wisch, Register 10, Silvolde 1849-1861, blad 259, huisnr. 327

⁷ In het huis van Berend, de vader van Derk en Everdina, woonden twee personen met de naam Berendina Meijerman: de jongste dochter van Berend, 11 jaar en de oudste dochter van Derk, 4 jaar, beiden te jong om kinderen te kunnen krijgen.

⁸ De belasting op de woning werd destijds nog niet bepaald door de (verkoop)waarde van de woning, maar door de jaarlijkse zuivere opbrengstwaarde. Voor een toelichting op dit systeem zie bijv. de Kadastrale Atlas Gelderland 1832, Wisch en Varsseveld, 2002, pag. 16 e.v.

⁹ Erfgoedcentrum Achterhoek en Liemers, Toegang nr. 0539, inventaris nr. 1917: Akte van ontbinding der mark, 1853 en archief Kadaster: artikel 415 van de kadastrale legger van Wisch.

¹⁰ Gelders Archief, ORA notaris F.X.L de Both, standplaats Varsseveld, akte nr. 51 dd. 19-10-1868.

¹¹ Voor een indringend verslag van de gebeurtenissen op de Molukken in 1817 zie: Jean Lubbert van den Berg van Saparoea: Herinneringen mijner jeugd, vernieuwde uitgave door R.M. van den Berg van Saparoea (2004).

¹² Berend Meijerman was een zoon van Aaltje van Lochem uit haar eerste huwelijk met Derk Meijerman; Jan Vlaswinkel was een zoon uit haar tweede huwelijk met Jan Vlaswinkel sr.

¹³ Gezien de voornamen lijkt er een familierelatie te zijn met Jeremias van Riemsdijk (1712-1777), die van 1775 tot 1777 gouverneur-generaal van Nederlands-Indië was.

¹⁴ Mr. Jacob Pieter Theodore Brantsen (1803-1880) was 39 jaar burgemeester van Rheden (1841-1880) en woonde op het landgoed Rhederoord, dat nog steeds zeer fraai gelegen is boven Rheden en de Steeg.

¹⁵ De naam wordt ook als Rijnten geschreven.

¹⁶ Rheden 1860, acte nr. 45.

¹⁷ Zie <http://www2.jmvanotterlo.nl/parentelen/jan%20reinten.htm> voor een overzicht van de familie Reinten.

¹⁸ Rheden 1866, acte nr. 119.

Heiderust

1913 - 2013

deel 1

Adriane Colenbrander

Begraafplaats Heiderust heden

Dit jaar bestaat de algemene begraafplaats Heiderust 100 jaar

Ter gelegenheid van het jubileum zullen een aantal artikelen in A&H verschijnen. Het eerste artikel gaat terug in de tijd en beschrijft het begraven en het ontstaan van de begraafplaatsen. De overige afleveringen beschrijven onder meer het realiseren van Heiderust, de graven van bekende én onbekende personen en de karakteristieke kenmerken van de begraafplaats. Het is tekenend voor onze tijd dat er aan dit jubileum op verschillende manieren aandacht wordt geschonken. Tegenwoordig worden begraafplaatsen - anders dan vroeger - tot ons erfgoed gerekend. De plekken waar de doden werden begraven zijn zelfs één van de oudste en meest veelzeggende vormen van ons erfgoed.

Hoe ging men vroeger om met het begraven, de kerkhoven en de begraafplaatsen. Was één en ander aan strenge regels en tradities gebonden en worden deze nog door ons herkend?

Het begin van het begraven

In 785 verbood Karel de Grote het verbranden van doden. Alleen bij epidemieën of na grote veldslagen werd cremieren nog toegestaan. Het verbranden van de doden gebeurde uiteraard buiten de nederzettingen, dat gold aanvankelijk ook voor het begraven. Later kwam er echter een omgekeerde beweging op gang. Men gaf er de voorkeur aan om in het hart van de gemeenschap, direct naast of - als men belangrijk genoeg was - zelfs in de kerk te worden begraven. Hoe dichter men bij het altaar of een reliek van een heilige kon worden bijgezet, des te beter het was het voor de zielerust van de overledene.

In de Middeleeuwen stierf menigeen al op jonge leeftijd. Desondanks aanvaardde men de dood in berusting, want het leven was hard en zwaar en de kerk predikte een prachtig leven in het hiernamaals. Hierdoor werd het leven op aarde als zeer tijdelijk gezien; als een soort opmaat naar het eeuwige leven. Natuurlijk werd er ook toen om de dierbare doden gerouwd. De rouwperiode was echter kort en hevig en de overledene werd snel en zonder opbaring begraven, alleen gehuld in een lijkwade. De graven droegen nog nauwelijks kentekens. Wij zien dit nu nog bij joden en moslims. Maar een belangrijk onderscheid is dat vanaf de negende eeuw bij christenen de meeste graven werden geruimd. Er kwamen open knekelhuizen voor een 'tweede begrafenis'. Kennelijk was de permanente grafurst voor christenen van minder belang, mits de beenderen maar dichtbij een altaar bewaard bleven. Dat deze vermengd werden met andermans beenderen en voor iedereen zichtbaar waren werd niet als een probleem gezien. Voor de grote massa heeft de berustende houding ten opzichte van de dood en de anonimiteit van de graven tot in de negentiende eeuw geduurd, maar bij de adel en de stedelijke elite veranderde de perceptie van de dood en het begraven al in de twaalfde eeuw. De elite vond het belangrijk om ook na de dood te kunnen laten zien hoe machtig en welvarend men bij leven was geweest.

Begraven in de kerk

Er is nog weinig bekend over het gebruik in de kerk te begraven. Als er al iets werd opgetekend, dan zijn de grafboeken nog onvoldoende onderzocht.

Officieel konden in eerste instantie alleen priesters in de kerk worden begraven. Men is het er echter over eens dat begraven van leken binnen de kerken al vanaf de vroegere Middeleeuwen plaatsvond ondanks herhaaldelijk verbod via de kerkelijke decreten. Ook wordt gedacht dat vooraanstaande leken vanaf de 7de eeuw voornamelijk werden begraven in het portaal of in de voorhof van een kerk.

Pas in de twaalfde en dertiende eeuw mochten behalve priesters ook koningen en leden van de (hoge) adel binnen de kerk worden bijgezet. In de loop van de daarop volgende eeuwen werd het meer en meer de gewoonte om burgers eveneens in de kerk te begraven.

Maar de graven vertoonden onderling duidelijke verschillen.

Hoogwaardigheidsbekleders werden soms wekenlang opgebaard om later te worden bijgezet in een graftombe of in een grafkelder in de kerk. Deze graven kregen een persoonlijk karakter door opschriften en soms zelfs afbeeldingen van de overledene. De grafkelders werden afgedekt met een loodzware zerk waarop naam en familiewapen prijkten.

Naast deze grafstenen, of in plaats daarvan, werden er stenen graftekens ingemetseld in de directe nabijheid van het graf of houten rouwborden opgehangen. Dit betekende dat de naam van de overledene en zijn of haar verdiensten tot in lengte van dagen gelezen konden worden, ondanks dat de

exacte plek van het graf niet meer bekend was. Veel van dergelijke epitafen en borden zijn in de Franse tijd verdwenen. In Ellecom hangen echter nog steeds de rouwborden van Middachten.

Naarmate er meer aandacht was voor een persoonlijk graf deed ook de doodskist in de veertiende eeuw zijn intrede. Maar het duurde nog drie eeuwen voordat deze ontwikkeling algemeen werd.

Aanvankelijk werd er behalve in de kerk ook op het kerkhof begraven en dat gebeurde zonder plichtpleging en zonder enige vorm van markering. De grond direct rondom de kerk werd daarvoor als kerkhof ingericht. Meestal behoorde 'de hof' ook tot de publieke ruimte van een dorp of stad. Het kon zelfs gebeuren dat er op en direct naast het kerkhof markt werd gehouden.

Grafzerk met familiewapen in de Sint Maartenskerk Zaltbommel

Overigens blijkt uit de grafboeken van verschillende kerken dat nog tot ca. 1750 het begraven in de kerk lang niet zo elitair was als over het algemeen wordt gedacht. Immers, de uitdrukking 'rijke stinkerds' zou wijzen op graven waarin alleen de zeer gefortuineerden waren bijgezet. Deze uitdrukking is ontstaan omdat het begraven nog niet met de nodige zorgvuldigheid gebeurde. Door het herhaaldelijk oplichten van de zerken en tegels verzakte de vloer. Het gevolg was dat het in de kerk zeer onaangenaam kon ruiken, hetgeen veroorzaakt werd door de 'rijke stinkerds'.

Dit klopt echter niet met de realiteit, want inmiddels blijkt dat niet alleen de elite en de gegoede burgerij, maar ook een zeer grote middengroep uit de bevolking hier werd begraven. Het kerkhof was in die tijd vooral bestemd voor de werkelijk onvermogenen,

want het begraven buiten de kerk werd steeds meer als een teken van beschamende armoede gezien. Als het dus even kon zorgde de familie voor een graf in de kerk.

Zo blijkt ook uit de reglementen van het Schoutambt Rheden uit 1724 dat het begraven in de Sint Petruskerk in Spankeren belangrijker werd gevonden dan het begraven op het kerkhof. Maar totdat in 1963 in verband met werkzaamheden de vloer werd opgebroken en er menselijke resten werden gevonden, was het kennelijk onbekend dat er graven lagen. De estriken vloer gaf namelijk niets prijs. In de loop der eeuwen moeten er honderden mensen in de kerk te ruste zijn gelegd, het werkelijke aantal zullen wij nooit te weten komen.

Ook al omdat er in Spankeren tot ca 1700 werd begraven zonder dit op te tekenen. En behalve de zerk die de grafkelder afsluit van de families die op de Gelderse Toren hebben gewoond, zijn er geen grafstenen gevonden die verwijzen naar particuliere graven. In de oude Sint Mauritiuskkerk in Rheden, de huidige dorpskerk, zijn wel enkele grafzerken onder de houten vloerdelen te voorschijn gekomen, waaronder die van de familie Van Arnhem.

In beide kerken werd er echter - net als overal - in verschillende lagen begraven. Dat betekende dat wanneer de familie niet beschikte over een eigen graf de overledene in een anoniem graf werd bijgezet. Nabestaanden dienden in dat geval naast de begrafenis kosten ook 25 estriken te leveren om na de plechtigheid de vloer opnieuw te kunnen dichten en herstellen.

Aan de vloer viel daarna niet meer af te lezen of er graven aanwezig waren of niet. Deze manier van handelen zal in met name de kleinere kerken tot de normale gang van zaken hebben behoord, maar nadat het begraven in de kerk werd verboden zijn de graven door de volgende generaties volledig vergeten.

Kerkvloer in restauratie

Dat men niet werkelijk vermogend hoefde te zijn om in de kerk begraven te worden, blijkt uit het bedrag dat in Spankeren werd betaald voor de eenvoudigste begrafenis, namelijk f1.50. Een heel schappelijke prijs als wij dit vergelijken met bijvoorbeeld de f 2.- die rond 1738 moest worden betaald voor acht broden en twee kannen wijn voor een avondmaalviering. Voor een eigen graf in de kerk werd in het Schoutambt Rheden 50 Caroli gulden¹ gevraagd.

Nieuwe inzichten

Tussen 1750 en 1830 traden er opnieuw wijzigingen op in de gebruiken rondom het begraven. In Frankrijk was er al voor het midden van de achttiende eeuw een serieuze beweging op gang gekomen die het begraven in de kerk én in de steden wilde stoppen door opnieuw begraafplaatsen buiten de stad aan te leggen.

Men meende dat veel ziekten zich via de lucht verspreidden en vooral de stank bij het delven, openen en ruimen van graven werd als een grote boosdoener gezien. Artsen poogden een wetenschappelijk verband te leggen tussen de onfrisse taferelen bij begrafenis en verschillende ziekten.

Ook in Nederland kreeg deze nieuwe benadering aanhangers. Al in 1777 werd in de duinen bij Scheveningen de door de arts Abraham Perrenot gestichte begraafplaats 'Ter Navolging' in gebruik genomen. Hier liggen o.a. de dames Betje Wolff en Aagje Deken begraven².

Gedenkplaat Betje Wolff (1728-1804) en Aagje Deken (1741-1804) op begraafplaats De Navolging te Scheveningen

Elders in het land ontplooiden men eveneens initiatieven om buiten de dorpen en steden te begraven. Zo volgde Zwolle in 1779, Tiel in 1786 en Diemen in 1791.

Maar toen in 1783 in Arnhem de door de stadsbestuurders geïnitieerde algemene begraafplaats in gebruik werd gesteld, leidde dit tot een oproer.

Dat deze verschuiving een behoorlijke mentaliteitsverandering betekende wordt duidelijk als wij bedenken

dat tot dat moment alleen de ter dood veroordeelden buiten de stad werden begraven. Verder kenden joden overeenkomstig hun godsdienstige opvattingen een begraafplaats buiten de bebouwde kom.

Door de nieuwe ideeën, maar ook door de economische crisis vanaf 1780 werd er meer en meer afgezien van eigendomsrechten op graven in de kerk. Alleen de elite hield nog vast aan de traditie om de kerk als begraafplaats te gebruiken, waarschijnlijk omdat deze groep over grafkelders beschikte waarin de familieleden al sinds jaar en dag werden bijgezet.

In 1811, tijdens de Franse overheersing, werd er van hogerhand een decreet uitgevaardigd dat het begraven in kerken en binnen de steden en dorpen officieel verbod. Maar nauwelijks waren de Fransen vertrokken of het 'Franse decreet' werd weer ingetrokken. Toch was de nieuwe beweging niet meer te stuiten en onder druk van de nieuwe ideeën ten aanzien van de hygiëne werd uiteindelijk bij Koninklijk Besluit van 1827 een einde gemaakt aan de bestaande gewoontes. Vanaf 1 januari 1829 kon er officieel niet meer worden begraven in de kerken en mochten steden en dorpen met meer dan 1000 inwoners niet langer toestaan binnen de bebouwde kom of de omwalling te begraven. Elke gemeente diende op een afstand van 35 tot 40 meter van de grens van de bebouwing in ieder geval één algemene begraafplaats aan te leggen. Nederland behoorde tot de laatste landen in Europa die het begraven in de kerk afschafte. In Schotland werd het bijvoorbeeld al in 1566 verboden.

De eerste begraafplaatsen

Aan de eerste begraafplaatsen in de achttiende eeuw is duidelijk te zien dat men te maken kreeg met een nieuw gebruik waar nog geen nieuwe specifieke vorm voor bestond. Men imiteerde namelijk de vloer van belangrijke kerken met de rijk gebeeldhouwde en aaneengesloten zerken. Na 1800 werden begraafplaatsen ontworpen als een landschapspark, karakteristiek voor de romantische stijlperiode.

Onder invloed van de Romantiek veranderde eveneens de houding van de massa ten opzichte van de dood en zijn rituelen. En mede geïnspireerd door de ruimtelijke mogelijkheden van de nieuwe begraafplaatsen zien wij dat de goeode burgerij, maar ook de gewone man, in navolging van de elite nu kiest voor een persoonlijk graf en een steen versierd met ornamenten en symbolen. Anonieme graven worden zeldzaam. Zo ontstonden de kerkhoven en begraafplaatsen zoals wij die nu nog kennen.

Uiteindelijk moesten ook de adellijke families de grafkelders in de kerk sluiten. Kasteel Rosendael en Biljoen kozen voor een eigen grafkelder in het kasteelpark. Middachten vond een creatieve oplossing door de toegang tot de grafkelder aan de buitenkant van de Ellecomse kerk te realiseren.

Grafkelder in de St. Nicolaaskerk te Ellecom

Rouwbord St. Nicolaaskerk Ellecom

Een dergelijke toegang is eveneens aangevraagd door de Gelderse Toren. Of dit bij de Spankerense kerk is uitgevoerd is niet duidelijk.

Een van de bekendste landschapsarchitecten uit die tijd, J. D. Zocher jr. (1791-1870), heeft naam gemaakt met begraafplaatsen die er uitzagen – en zelfs gebruikt werden – als een park. Zijn ontwerpen zijn van grote betekenis geweest voor de funeraire cultuur in Nederland. De opdrachten hiervoor kwamen vooral van de gemeentelijke besturen.

De eerste algemene begraafplaats van de gemeente Rheden, aan de Harderwijkerweg in Dieren (1842), wordt eveneens aan Zocher toegeschreven. Het is echter (nog) niet mogelijk gebleken om zijn naam daadwerkelijk aan deze begraafplaats te verbinden³.

De eerste algemene begraafplaats Harderwijkerweg Dieren

gemeente – er eveneens een tweede algemene begraafplaats diende te komen aan de westkant van de gemeente. Dat werd het prachtige Heiderust.

In de volgende aflevering wordt ingegaan op het ontstaan van Heiderust met de ontwerpen voor de poortgebouwen, de aanbestedingen en de beplanting.

*Landschapsarchitect
J.D. Zochter jr. (1791-
1870)*

Wel is bekend dat hij regelmatig in deze regio heeft gewerkt en in het jaar 1829 voor zowel Doesburg als Zutphen een ontwerp maakte voor een algemene begraafplaats met poortgebouw. Bovendien werkte hij tussen 1810 en 1840 aan de kasteelparken van Rosendaal, Biljoen en het Hof te Dieren. Rond 1910 besloten B&W van Rheden dat – mede gezien de uitgestrektheid van de

Voetnoten:

¹ *Het begrip carolus gulden (= 1 gulden) werd nog lang in akten en reglementen gebruikt.*

² *Schrijfsters van de 'eerste moderne Nederlandse roman': De historie van mejuffrouw Sara Burgerhart, 1782.*

³ *In het onderzoek 'Groenprojecten van de Zochers in perspectief' wordt ook Dieren aangegeven. Dit is overgenomen uit het Erfgoedplan Gemeente Rheden 2008, maar zonder dat hier feitenmateriaal aan ten grondslag ligt.*

Bronnen:

- De geschiedenis in Nederland van begraven en cremieren. via internet: <http://dalhuidj.home.xs4all.nl>
- Rituelen en Tradities: *Dood en Begrafenis*. Jef de Jager 2009
- Begraven en begraafplaatsen, Monumenten van ons bestaan. Henk L. Kok, Ada Wille, Gerard Boerhof. Utrecht 1994
- Dissertatie Graven en Begraven. Archeologie en geschiedenis van de Grote Kerk van Alkmaar. P. Bitter. Amsterdam 2002
- Rhedens verleden. H. Kerckamp. Uitgave Oudheidkundige Kring Rheden-Rozendaal. 1960
- Zou Petrus tevreden zijn? Kroniek van de dorpskerk in Spankeren. A.T.G. Elzebroek en G.A.F. Hummelman. Spankeren 2008
- Begraafplaatsen als cultuurbezit. Wessel Meijer et al. Utrecht 1992
- Rijksdienst voor de Monumentenzorg, Info. Restauratie en beheer, no 18. Zeist 2000
- Groenprojecten van de Zochers in perspectief. Landschaps architectuur in 19de eeuws Nederland. Carla en Juliet Oldenburger, versie 26-10 2011

Beste lezers,

In het digitale tijdperk staan ons steeds meer middelen ter beschikking om informatie te vergaren of verspreiden. Ook de Oudheidkundige Kring gaat natuurlijk mee in deze ontwikkeling.

Zo vindt u sinds december op de site mijngelderland.nl ook de canon van Rheden. Deze digitale canon werd op 19 december toegevoegd aan deze site, waarop meerdere andere Gelderse canons te vinden zijn. Burgemeester Mw. P. van Wingerden “opende” de digitale canon op een feestelijke bijeenkomst op het gemeentehuis.

Ook een nieuwe ontwikkeling is de app op smartphones, waardoor u informatie ter plekke kunt opvragen. Zo kunt u met behulp van de layar app de informatie uit de canon bij het betreffende object oproepen. Zo kunt u bij kasteel Middachten, Rhederoord en Biljoen al informatie op uw smartphone bekijken. Toegevoegd zullen worden De Bockhorst, Gelderse Toren en Hotel Beekhuizen. De layar app is gratis te downloaden op uw smartphone en ik heb hem al geïnstalleerd!

José Wunderink – van Dijk
Voorzitter

Laat u via
www.villaveertien.nl
 informeren over
 ons **aantrekkelijk aanbod**
 voor uw ontvangst.

villaveertien

Zakelijk of feestelijk bijeenkomen en luxe logeren aan de IJssel.

Noorderstraat 14 - Dieren

Van Zeventer & Keenenburg TRAITEUR

Emmestraat 9 6881 SM Velp
www.keenenburg.nl 06-44292799
 Di-Do 10.30-18.00 Vr 10.30-21.00 Za 10.30-17.00

Sinds 1980 Hoveniers met Passie!

- ⇒ Beleef
- ⇒ Geniet
- ⇒ Ontspan

EXCLUSIEF DE TUINEN VAN APPELDOORN
 GESELECTEERD.NL

gebr. RIJNEVELD b.v.

tuin- terreinverzorging en bestratingen

- ▶ Advies en ontwerp
- ▶ Tuinaanleg
- ▶ Onderhoud

Spankeren 0313-427288
www.rijneveld.nl

**Klassiek...
 & bij de tijd!**

Wijnhandel & klassieke slijterij

ppeldoorn

Sinds 1897 in Wijnen en Cédristilleerd